

PÉTERFI KÁROLY ÉS LUCZAY GIZELLA GYERMEKEI

Gondolatok az átöröklésről

Mi tízen egy töről fakadtunk, egy fészekben nőttünk fel. A közös gyökér Apám, Péterfi Károly és Anyám Luczay Gizella, a közös bölcső a selyei otthonunk.

Ma már mindenki előtt ismert és cáfolhatatlan igazság, hogy az ember születésekor olyan tulajdonságokat hoz magával, amely meghatározójává válik. Ezek lehetnek fizikaiak, testiek, szemmel is jól láthatók épp úgy, mint lelkiek, énünket, személyiségünket meghatározók.

Ez év őszén Kolozsvárott találkoztam egy eddig soha nem látott másod unokatestvéremmel, az Apám nővérének unokájával, akinek apja román. Be akartam mutatkozni, de megelőzött, mondva, hogy mi már találkoztunk. Tiltakozásomra az volt a válasza, hogy tökéletesen olyan vagyok, mint Buba, a húgom. Amikor elváltunk hozzátette előző beszélgetésünkhöz

„Érdekes, a bőrd színe is épp olyan, mint az édesanyámé”. Íme, a gének munkája.

Sokkal bonyolultabb ez lelki vonatkozásában. Ki vagyok én tulajdonképpen? Ez az élet legizgalmasabb kérdése? Írók, költők, tudósok évszázadok óta feszegetik e titkot, de a titok misztérium marad. Minél tovább ásnak annak mélyére, minél többet tudnak meg a hordozó anyag összetételéről, mechanizmusáról, az esetleges ráhatásokkal való módosításáról, az annál jobban elrejtőzik, csak tiltó ujját emeli fel: ne menj tovább, szent misztérium ez, ha tovább lépsz, magát az embert pusztítod el!!

Mostanában olvastam Capeknak az Egyszerű élet című könyvét. Amint a cím is elárulja, a könyv célja egy egyszerű ember életének feltárása. Bemutatja gyerekkorát: apja asztalos műhelyében, majd a szorgalmas stréber diákot, aki érvényesülni akar, hogy apja elvárásainak eleget tegyen. Vasutas lesz, elveszi a főnöke lányát, mint állomásfőnök éli le élete nagy részét, a háború után magasabb beosztásba kerül, nyugdíjba megy. Valóban egyszerű élet. De ahogy mélyebben tekint önmagába, ezeket írja: „Látod, egészen egyszerű históriát akartam írni, egy egyszerű és boldog ember történetét, és nézd, most hány ember tolakszik egyszerre az előtérbe: egy egyszerű ember, egy törtető, egy hipochonder, egy romantikus álmodozó, egy volt költő és még ki tudja hányan. (121. lap)

Én nyilván nem vagyok különleges eset. És mégis hány életsors fonódott össze bennem? Hol az egyik játssza a főszerepet, hol a másik, de voltak olyan sorsok is, amelyeknek nem volt tartós jellegük, s inkább csak szigetek, epizódok formájában jelentkeztek az összefüggő életek sodrában, például a költő vagy hős epizódja. Aztán voltak olyan felületek, amelyek állandó, de bizonytalanul fel-felvillanó lehetőségekként hatottak, mint a romantikus lény bennem, vagy a templom kapuban kéregető koldus. De ugyanakkor bármelyik sorsot éltem is, bármelyik figura voltam is a sok közül, mindig én voltam az, és ez az én mindig ugyanaz volt és elejétől végig változatlan maradt. Ez a furcsa az egészben! Az én tehát olyan tényező, amely a megélt alakok fölött és azok sorsa fölött áll, valami magasabb, egyetlen és egységesítő elem, talán ez az, amit léleknek nevezünk.

Nem, nem csak így lehet megközelíteni a kérdést. Tegyük fel, hogy az ember egyenlő egy csoport emberrel. Ebben a csoportban egymás mellett halad, mondjuk az egyszerű ember, a hipochonder, a hős, a törtető és Isten tudja ki még. Egyikük mindig az élen halad, s bizonyos idő múlva a következőnek adja át a helyét. Az élen haladó táblát viszi a kezében, amelyen ez a felírás olvasható: Én. Ez csak egy szó, de hatalmas parancsoló szó: az, aki a táblát viszi, ura a csoportnak, amíg a táblát viszi. Aztán valaki más furakodik elő a csoportból és átveszi a táblát: most ő a parancsnok (144 lap).

Voltak bennem vonások, amelyekről tudtam: aha, ez az apám, és más vonások, amelyekről éreztem: aha, ez az anyám. De apámban és anyámban az ő apjuk és anyjuk élt, akiket úgyszólván nem ismertem. Talán bennem vannak ők is és az engem alkotó csoport némely

tagja az ő vonásaikat viseli magán. Talán az a sokaság, amely bennünk van, ki tudja hány emberöltőig visszamenőleg. Lehet, hogy mindegyikünk emberöltőről emberöltőre növekvő összessége (148. lap).

Mindenki közülünk többes számban létezik, mindenki tömeg, amely beláthatatlanságba vész. Nézz csak magadra, ember, hiszen csaknem az egész emberiség vagy (159. lap).

A mi József Attilánk a Dunánál című hatalmas ívű versében így vívódik:

Anyám kun volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.
Anyám szájából édes volt az étel,
apám szájából szép volt az igaz.
Mikor mozdulok, ők ölelik egymást.
Elszomorodom néha emiatt –
ez az elmúlás. Ebből vagyok. „Meglásd,
ha majd nem leszünk! – megszólítanak.

Megszólítanak, mert ők én vagyok már,
gyenge létemre így vagyok erős,
ki emlékszem, hogy több vagyok a soknál,
mert összejtig vagyok minden ős –
az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s anyámmá válok boldogan,
s apám, anyám maga is kettéoszlik
s én lelkes eggyé így szaporodom!

Lábujjhegyen járok, lélegzet visszafojtva lesem a titkok titkát, az átöröklést. Figyelem életünk alapvonásait, mi bennünk az, ami Apám, mit hordunk lelkünkben az anyai örökségből. Óh, ha csak ennyi volna a feladat, mint Capek hőséneke, aki egyedül volt, csak önmagát kutatta! De mi tízen vagyunk! Mind a tízünk génjei más és más összetételűek, mindenikünk jelleme, sorsa, körülményei, különböznek egymástól. Hiába fakadunk egy töről, nőttünk fel ugyanabban a fészekben. És éppen ez jelenti a csodát, a megfjethetetlen titkot, a természet transzcendens voltát, ami a Teremtő gondolatáig emel.

Igen, mind a tízünkben Apám és Anyám él tovább. Itt lappang lelkünk mélyén a robbanékonyság izzó parazsa, amely Apánk lényét félelmetessé tette számunkra, csupán annak folyékony lávarétegére, az Anyám céltudatos szelídsége vastag takarót terített. De hogy jelen van életünkben, és egyikben sem aludt ki végképpen, azt életünk folyamán gyakran tapasztalhattuk. Ha kitöréseinket nem is kíséri káromkodás zuhatag (bár egyiknél-másiknál előfordult), de a törés-zúzás, ajtó becsapása, gorombaság fejhez vágása, sértések özöne kéjlesen rázza meg a felkavart bensőnket, hogy utána önemésztő fájdalomba, megbánásba hulljunk.

S a remeteség, a zárkózottság, belefurdulás, a magányosság keserű öröksége nem borítja el többségünknek lelkét? Melyikünk volt igazi társas lény tízünk közül? Még fiatal éveiben egyik-másik fel tudott oldódni fehér asztal mellett, mímeltük a jókedvet, de alaptermészetünk undorodott tőle. Lassan begubóztunk, be a családjunkba, vagy még kisebb körbe, önmagunkba, mint Apám tette. Hogy Aranka más volt, Ika, Emó és Buba tudnak és szeretnek emberek közt élni, arra én is rámondom: „aha, az Anyám”. Mert Ő annak ellenére, hogy első énjét se férje, de még gyermekei felé sem tárta fel soha, szerette az embereket, jól érezte magát társaságban, tudott mindenkivel bánni.

Vajon mivel magyarázható, hogy tízünk közül egyik sem volt vezető állásra alkalmas? Mert Laló sem volt az, bár több nagy iskolának volt igazgatója, de annak ellenére, hogy jól végezte dolgát, mindig tudta ezt magáról és meg is írta nekem. Miért nem voltunk képesek feletteseink előtt a jófiút játszani, kegyeik elnyerésére a kisujjunkt is megmozdítani? Mert Apám gyermekei voltunk. Az Ő konokságát, gőgösségét, akarnokságát örököltük. Bár ehhez Anyám is sokat adott, itt a gének fedték egymást. Anyám is csak gyermekei érdekében ragadott tollat, hogy kérjen, könyörögjön a hatalmasságoktól.

Ugyanez a szinkronörökség vonul végig legtöbbünkben az anyagi élet vonatkozásának megítélésében. Ahogy Apám és Anyám nevetségesen rossz gazda, pocsék beosztó volt életükben, épp úgy nem tudott vagy nem akart a jövedelmével bánni, Emót kivéve, egyikünk sem. Még előteremtteni, munkával megszerezni meg tudták a pénzt, de akiknek nem állt olyan élettárs az oldalán, aki helyette értelmesen felhasználta volna, mindenkinek kifolyt az a markából. Szép örökség mondhatom!

Volt egy furcsa, nehezen megfogható, ellentmondásos jellemvonása Apámnak, amit gyakran csípek nyakon magamban és testvéreimben: Ez a gyerekes jóhiszeműség, mások állításainak kritika nélküli elfogadása, lelkes igelése. A másik ember túlzott felkarolása, megsegítése. Szóval a túlzott jóhiszeműség és önzetlenség egyik oldalon: ugyanakkor nagyfokú gyanakvás, sértődékenység, meggondolatlan ítélkezés a másik ember felett.

Mennyi bajt, félreértést, haragot okozott ez a szélsőségekre hajló örökség! Ahogy Apámnál nem tudhattuk, hogy egy akció milyen reakciót vált ki, úgy mi is kiszámíthatatlanok, végletekbe csapók vagyunk. Sokszor leírtam már, de most ki is kell jelentsem, hogy nehéz minket, Péterfyket elviselni, akár mint élettársat, akár mint beosztottat, gyermeket vagy szülőt. És ennek magyarázatát ebben az örökségben látom.

Eddig főleg Apám jellemének vonulatát próbáltam végig gondolni tízünk életében. Szerencsére emellett bennünk élt az anyai örökség is. Ez tett minket elhordozhatóvá, emelt felül a középszerűségeken, oltott belénk olyan lelkületet, ami által sokan tiszteltek, értékelték, szerettek. Elsősorban az az érzelmgazdagság, igényesség, lelki érzékenység, ami Anyámat mindenki szemében nagygyá, rendkívülivé tette. Bár mindez annyira mély, kitapinthatatlan, hogy az egyeseknél szinte képtelenség kimutatni. Pedig jelen van mindenikünkben. Ez ad magyarázatot arra az értelemmel felfoghatatlan tényre, hogy tízünk között intelligenciában, a szép iránti érzékenységünkben szinte semmi különbség nem volt. Akik nem tanulhattak felsőbb iskolában, műveltség, szellemi képesség tekintetében semmivel sem álltak alacsonyabb szinten, mint iskolázott testvéreik. Egyenesen ki volt zárva a lenézés, vagy csökkentett értékűség érzése családjukban, mert nem volt rá ok. Anyám lelkülete olyan atmoszférát hozott létre gyermekeiből, amiben nem az iskolai végzettség foka, hanem a belőle felénk sugárzó szellemi igény kielégítése szabta meg az ítéletalkotást. Személy szerint én hiába végeztem teológiát, szereztem tanári diplomát, soha nem éreztem (úgy hiszem nem is érezhettem) azokkal szemben, akik mondhatni semmi iskolai végzettséggel nem rendelkeztek, semmi szellemi fölényt. De így volt mindenik a testvérek seregében. És ezt a tény az élet pecsételte meg.

Capek ezt írta: „De apámban és anyámban az ő apjuk és anyjuk élt, akiket úgyszólván, nem ismertem. Talán bennem vannak ők is, és az engem alkotó csoport némely tagja az ő vonásaikat viseli magán”.

Bizony sok ilyen bűvópata örökséget figyelhetünk meg, vagy állhatunk csodálkozva olyan tulajdonságok előtt, aminek eredetét mi már nem ismerhetjük, mert nem ismertük ősünk láncolatát egész az „Össejtig”, mely sokasodni foszlik.

Anyám elbeszéléseiből még Luczay nagyszüleinket csak-csak ismerjük. Így megfigyelhetjük a bűvópata egyik oldalán a Dárius kincsét is elköltő nagymamánkat és annak folytatódását a lánytestvérek sorának végén. Ránk maradt kéziratában Luczay Albert egy akkor még fel nem

talált vetőgép kísérletének leírása, aminek folytatása dédunokáiban csörgedezik tovább. Tán nem is kellene írnom róla, de bent a mélyben ott folydogál nagyapánkból egy véres csík, amivel pontot tett életére. Ott érzem szunnyadni az elhunyt testvéreim életében (főleg a háromban) az életnek semmibe vevése, a halál szinte kieroszakolása, ez az önemésztő, marcangoló önpusztítás öröksége, az bennünk él mindnyájunkban. Főleg felforrtanó indulatainkban az a vágy, hogy véget vetni mindennek, meghúzni a ravaszt, pontot tenni életükre, ahogy Ő megtette.

Vannak, hogyne volnának olyan tulajdonságok bennünk, amiknek eredetét mi már nem ismerjük. Melyik ősünktől örökölhette Aranka, azt a rendkívüli ügyességet, közvetlen nyitott szívűséget, bámulatos rendteremtő képességet, amivel mindenkit magához láncolt, szinte legendássá nőtt?

Honnan származik az Emó harmóniát teremtő lény, jéghátán is megélni tudása? Melyik tudós ősünk génje ösztönzi Lacit arra, hogy öreg nyugdíjasként falvak monográfiájának megírásával töltse idejét?

Szellemi munkával foglalkozó ősök sokasága ajándékozott meg valamennyiünket jó pedagógiai érzékkel. Ők munkálják bennünk, hogy amit tudunk, azt másoknak tökéletesen át tudjuk adni akár a szószékről, akár a katedráról. Mennyire igaz József Attila sora „Megszólítanak, mert ők én vagyok: gyenge létemre így vagyok erős”.

Persze nem csak a közös gyökér, hanem az egy fészek is sokat tett azért, hogy tízen bár tízfélék, mégis sokban egyformák legyünk. Ez a fészek a gerlék tervszerűtlen, ágakból összehordott tákolmánya volt, amiben mi viharoknak voltunk kitéve. Ez mindenikünk idegrendszerére rányomta bélyegét. És a géneken keresztül hozott örökségük különböző volta épp abban mutatkozott meg, ahogy ezt a fészket el tudtuk hordozni.

Volt, aki elmenekült belőle, a másik életre szóló félelmet szerzett. Volt, aki megkeseredve gondol rá, de valamennyien még ma is érezzük a bennünket szárnyaival betakaró, testével melengető szeretet összefogó erejét. Az összetákolt fészek már rég a múlté, gallyait széthordta az évtizedek szele, lemosta a zápor, de emlékezetünkben mindig áldott marad.

Utazás haza vonattal, gondolatban testvéreim életét elemezve

1976-ot írunk. Ősz van, október eleje. De micsoda ősz? Törökbúzáat érlelő, paradicsomot pirosító, fuszulykát pergető, darazsakat, méheket szilvákra, szőlőkre csábító, embereket ellankasztó ősz. Az éjszakák még mámorítóbbak. A langyos sötétségben millió méceses fent az égen, ahová tekintetünket a dél felé szálló vadludak gágogó hangja kényszeríti. Nem nehéz megtalálni fáradhatatlanul szálló kis csapataikat. Mennek nyílsebesen, bármilyen langyos is a levegő, mert hajtja biztos ösztönük, mert tudják, hogy hátuk mögött gyors léptekkel jön üldözőjük, a tél.

Én is útra kelek, de keleti irányba, szép szülőföldemre, Erdélybe. Célom az, hogy találkozzam a még élő testvéreimmel, és kifaggassam őket az elköltözöttek, örökre megpihent testvérek élete, sorsa felől. Csak megmaradna ilyennek az ősz!

Ezt nevezi a népi nyelv „vénesszonyok nyarának”. Vajon miért? Hisz ránk, vénemberekre is ugyanaz a nap ontja melegét?

A fővárosban mindenki nyári ruhában tolong. Verejtékeznek a gyermekek is iskolából jövet. Milyen unalmasak ilyenkor az órák! Tanárnak, diáknak gondolatai még a nyári élményeket kérődzik. A tanár csak rutinból mondja a magáét, a diák szeme értelem nélkül szegeződik egy pontra, gondolatai szabadon szállnak, mint éjszaka a költöző madarak csapatai.

A Nyugatiban mintha sokadalom lenne, tolong az embertömeg. Rohan egyik hullám kifelé, hogy helyet adjon a beömlőknek. Mindenki siet, azt hiszi, az ő útja a legfontosabb. Rózsival ketten jöttünk ki e nyüzsgésbe, bár csak egyedül keresem helyem a vonaton, mert őt anyai kötelessége Pesten marasztotta. Mihelyt megtaláltam helyem, elbúcsúzunk. Aggódo szemeiből kiveszem a ki nem mondott figyelmeztetést: ügyelj magadra.

Jó helyet kaptam a sarokban. Kis kézitáskám fejem felett a polcon, kabátom hátam mögött az akasztón, nekidöntve fejem annak puha bélésének, gondolataim még a vonat indulása előtt útra kelnek, vissza a múltba.

Több mint fél századot repülök vissza időben, akkor is meleg volt, de valódi nyári forróság. Reggel óta szinte szünet nélkül játszunk Katóval, Bubával. Nem tudunk betelni a nyári vakáció gyönyörűségével. Szabadság, kötetlenség, az otthon hangulata, nyugalma. Ezt csak iskolás diák tudja igazán átérezni, akit először szakított ki a rideg kollégiumi élet a megszokott meleg családi fészekből.

Délután, amikor a hőség már szinte elviselhetetlenné sűrűsödött, a levegő megdermedt a forróságtól, a Bekecs tetején szürke felhőgombolyag hágott a magasba. Messziről halk morajlás, fel-feltűnő villanások figyelmeztettek az égiháború közeledésére. A nap perzselt, a szürke hegy meg egyre magasodott, szinte sötétedett, majd láthatóvá lettek a cikázó tűzostorok, erősödött a dörgések hangja.

Beszaladtunk a tornágra. Szívünket összefacsarta valami balsejtelem látva Anyám aggódo arcát. Egyszerre eszünkbe jutott, hogy ma szombat van, Gizus Magyarósról elindult, hogy mint más szombatonként, ma is hazajöjjön. Anyám aggodalma mindnyájunkra átragadt. Pedig mennyire szerettük a tornácról nézni a vihart!

A hegyekben tomboló égi színjátéknál csodálatosabbat el sem tudok képzelni. A felhő óriások egymást taposva, tépve gyömöszölik. Haragjukban az eget áthatító villámokat szórnak, dörögnek, csattannak, üvöltenek. Pár perc alatt a napot is letaszítják, szinte estéli sötétség keletkezik, hogy az istennyilák annál félelmetesebben világíthassanak, az ézengés annál fülsüketítőbb legyen.

Egyszerre feltámad a szél, a fák reszketve hajtják le koronáikat, az út pora kavarogva száll a magasba. Tekintetünk az alsó kaput lesi, nem jön-e már Gizus? A vad tombolásban nagy esőcseppek koppannak a cserepekre, egy-egy kerek jéggombóc a grádicsához csapódik, mint éles puskagolyó, amikor nyílik a kiskapu, és kifulladásra, piros arccal, jobb karját melléhez

szorítva, baljával kis motyóját magával hozva, megérkezik Gizus. Anyám szalad elébe, mi mindnyájan utána, mit törődünk a megszaporodott eső és jég zuhatagával, fontos, hogy Gizus hazaérkezett, fontos, hogy ő nem ázott meg.

Mialatt e hajdani emléksor, mint pergő film, átsuhan emlékezetemen, a vonat elindult, felgyorsult, zakatolva hagyta maga mögött a véget érni nem akaró mamutvárost, emberrengetegével, bábeli épületeivel. Neki a magyar Alföldnek! Jó helyen ülök, semmit nem láthatok a futó telefonpóznákból, rohanó fákból, állomásokból.

Gizus különös helyet foglalt el családjunk furcsa felépítésében. Mint állítólag Mohamed koporsója föld és ég között, úgy lebegett Gizus az anya és testvér kettőssége között. Más volt a viszonyunk hozzá, mint Anyámhoz, de nem tudtuk testvérünknek sem tekinteni. Ő felettünk állt, mindenki magázta, mint Anyámat, mi kisebbek „kezit csókólomot” köszöntünk neki, mint Apámnak, Anyámnak. Miért?

Elsősorban a nagy korkülönbség lehetett ennek a magyarázata. Huszonkét évvel volt idősebb Bubánál. Anyám csak 18 évvel előzte meg születésében, pedig Gizus előtt volt még egy testvérünk Károly. Vagyis ha Gizus az Anyám életkorában (16 éves) férjhez mehetett volna, testvérei közül a négy legfiatalabbnak nyugodtan lehetett volna anyja. A meghalt Zolika 16, én 18, Kató 20, Buba 22 évvel fiatalabb volt nála. Nem furcsa a hajdani nagycsaládok szerkezete?

Milyen keveset tud egy gyermek még a testvéreiről is! Mit tudunk akkor Gizusról? Hogy tisztelni és szeretni kell, mert Anyám nagyon félti, szereti. Hányszor hallottuk sóhaját: csak az a szegény Gizus meg ne hűljön, beteg ne legyen. Miért „szegény”? Magyoróson tanítónő, szép lakása van. Ha időnként lemehetünk hozzá látogatóba, nem győzzük csodálni ízlésesen berendezett szobáját, zsúfolásig megrakott kis kamráját. Hol volt a mi selyei lakásunk e mellett nyűtt bútorokkal, kitorrt ablakaival, foghíjas, tátott szájú kamarájával?

Annyit tudunk, láttunk, hogy jobb karját mindig melléhez fogva tartja, csak bal kezét használja. Valami rémllett, hogy hajdanában, még a nagy háború idején beteg volt, az ment át a karjára, megoperálták a könyökén, aminek forradás helyét félszemmel gyakran meglestük. De most életerős, mindenkinél magasabb, egyenes tartású, feltűnően szép nő. Milyen büszkék voltunk rá, ha néha Magyaróra együtt mentünk vele. A falusiak mindig előre köszöntek neki. Gizus abban a nagy faluban mindenkit ismert, a felnőtteket is tegezte. Na, hogy vagy Juli? Mi van az uraddal? Hát a kislányod egészséges-e? És azok boldogan számoltak be volt tanító nénijüknek életükről, bajaikról, örömeikről és Gizusnak mindig volt bölcs tanácsa, emberi szava. Igen jól emlékszem arra a közvetlen viszonyra, természetes kapcsolatra, ami volt közte és Magyaros népe között. Előtte egyformán volt tanítvány maradt a pöffeszkedő portán lakó nagygazda és a faluvégén élő egyszobás kunyhó lakója.

Hát akkor miért mondja mindig Anyám, hogy „szegény” Gizus? Talán azért is, mert egyedül kell élnen? De hisz ez természetes. Ő azért Gizus, hogy legyen nekünk, akit szombatunként hazavárunk, legyen Anyámnak, akit féltsen, akivel mindent megbeszéljen. Ő Anyámnak természetes kiegészítője, ketten alkotnak egy egészet. Miért is ment volna férjhez? Hát nem jobb neki is, nekünk is így? A karja is fáj, most bal kézzel ír, betűit visszafelé dönti, csak ha szépen akar írni valamit, akkor használja beteg kezét, de ilyenkor ellenkező irányba dönti betűit. Hát nem furcsa ez? Hogy is mehetett volna férjhez egy ilyen leány? Még rá gondolni is képtelenség. Ő azért Gizus, hogy leány maradjon! Aranka és Lili férjhez mentek, Laló megházasodott, ez mind természetes, mint ahogy nyáron minden gyermek mezítláb jár.

Az évek múlásával persze, sok mindent másképpen láttunk. Nagyobb diákkoromban a Gizus háza volt nyaranként a főhadiszállásunk. Barátaimmal ott tanyáztunk, Katóval, Bubával sok emlékezetes napot töltöttünk együtt. Nemcsak a gyermek, de a serdülő is önző, igazságtalan, kegyetlen. Gizust kicsinyes, fösvény, rigolyás vénkisasszonynak könyveltük el magunkban.

Volt is valami alapja. Bizonyára az otthoni örökös nincstelenség építhette ki benne ezt a reakciót, de tény, hogy egész életében mániákusan takarékos volt.

Csakhogy ez a takarékoság csak apró, filléres dolgokban nyilvánult meg, és mi ezt láttuk, ezt pécéztük ki, hogy gúnyoljuk, csínytevéseket hajtsunk végre. Ha gyümölcse volt, mindig a romlásnak indultat kellett először elfogyasztanunk, a befőttek közül a penészedni kezdőn volt a sor. Az ételből elspórolta a zsírt, a süteményből a cukrot, vaját. Nekünk sem kellett egyébként! Amikor magunkra maradtunk házában, nekiestünk a tele üveg rumos szilvánk, a lányok csináltak madártejeket és dőzsöltünk. Csak felnőtt fejjel visszagondolva életére, látjuk, hogy emögött a banis spórolás mögött, milyen nagylelkűség húzódott meg. Egy esetre fogok életem végéig emlékezni: Volt Gizusnak egy féltett kis aranyórája, amit egykor láncon nyakban hordtak, de ő átalakította karórána. Nagyon ügyelt rá, ha elutazott hazulról, nem vitte magával. Egy ott tartózkodásunk alkalmával feltettem a karomra, megfedekeztem róla, este átsétáltunk Torboszlóba, s amikor visszajöttünk, vettem észre, hogy a féltett óra nincs meg. Hiába kutattuk, kerestük éjfélig, soha elő nem került. Amikor Gizus hazajött és megtudta, egy szóval meg nem szidott, és soha életében elő nem hozta. Csak a következő elmenetelek kiírta egy papírra: Feri, a csergőórát ne szedd szét.

Talán tízünk közül Gizus örökölt őseinktől legtöbb pozitív tulajdonságot: feltűnően szép volt, intelligencia, hivatására való rátermettség, jó zenei hallás, kiemelkedő rajzkészség. Viszont önbizalma betegesen szegény volt. Magát a világ rusnyájának tartotta, ő nem tud semmit, nem ért semmihez, csak teher a földön. S közben szinte gyerekesen büszke, hiú. Soha nem ment volna férjhez egy nálánál alacsonyabb intelligenciájú férfihez. Sokat adott ruházkodására, de egyetlen ruhadarabjával sem volt megelégedve, nagyrészüket soha fel sem vette, elajándékozta.

Ennél a pontnál elgondolkodva veszem sorra tízünk életét. Kérdésem: hogyan válik az önbizalom hiánya akadályává egy emberi élet kibontakozásának? A kérdés főleg azért izgat, mert én is a Gizus betegségében vagy is önbizalom-szegénységben éltem le életem. Hogy nem csupán öröklött kórról van szó, azt bizonyítja a testvérek életének többsége. Fejlődésünk folyamán váltotta ki valami, ha nem tévedek a sok betegeskedés, Gizusnál a TBC, nálam a gyomor okozta fizikai gyöngeség. A szörnyű benne az, hogy nincs az a sikerélmény, ami feloldaná azt.

Gizus is hiába nézett tükörbe, önmagát olyannak látta, amilyen kép élt lelkében önmagáról. Főlegesen bizonygatták, hogy Ő a környék legkiválóbb nevelője, hízelgésnek, képmutatásnak vette, mert önmagában más kép élt. Festményeiről a hozzáértőknek véleményét sem fogadta reálisnak. Iszonyú kerékkötő! Áttörhetetlen gát, ami mögött a gyanakvás ördöge állt őrt – tudom magamról.

Aldozat volt a Gizus élete. A lelkében hordozott kiegyensúlyozatlanság, önlekiacsinylás, visszafojtott indulatok, kicsinyességek, önmagát másnak álcázás áldozata. Szerepet játszani egy életen át, nem kis erőfeszítés. De áldozata volt a családnak is. Szerencsétlenségére Nyárádmagyaróra került, így állandóan láthatta Anyám heroikus küzdelmét gyermekeivel. Nem csoda hát, hogy soha nem szabadulhatott ki a családért és főleg Anyámért vállalt áldozata egyben életcéljává, hálaáldozatává is lett. Amikor már ketten maradtak, előbb Magyaróson, majd Vásárhelyt, ez az áldozat számára már nem csak teher, hanem életét betöltő hivatássá lett. Ezért nem érezhette soha öregkor legfőbb átkát, a magányosságot. Hogy ebben az áldozatban néha (főleg amikor őt is kínozza a betegség) belefáradt, megkeseredett, elvesztette önuralmát, a felett csak az tud pálcát törni, aki ilyen feladatot nem kapott az élettől.

Lelki nagyságát azon tudom lemérni, ahogy viszonyult Anyámhoz az utolsó évtizedekben. Ötven, hatvan évesen is a gyermek szerepét vállalni. Nem a szülőét, nagyszülőét. Mert Anyám haláláig Gizus ezt csinálta. Fenntartotta azt a látszatot, mintha mindent az Anyám

irányítása alatt végezne. Nem akarta soha éreztetni Anyámmal, hogy annak élete fölösleges, hogy leánya tartja el, teher számára a róla való gondoskodás. Mindent megbeszéltek, Anyámtól kérdezte meg, mit főzzenek, hogy intézzék a házi dolgokat. És mindezt nagy szeretettel, gyöngédséggel.

Az élet kegyes volt (az Úr elfogadta ezt az áldozatot), mert Anyám halála után Gizus, amikor úgy fizikailag, mint szellemileg teljesen leépült, olyan támaszt, gondozót kapott az Emó személyében, amelyet sem a családban, sem azon kívül nem találhatott volna.

Kimondhatatlanul nehéz volt ez a feladat, de Emó és Gabi bámulatos türelemmel, igazi testvéri szeretettel végezték. Mi volt az a csekély anyagi örökség, amit ezért kaptak? Most utólag, amikor a Gizus élete csak emlék, mindnyájan csak hálával adózunk ezért az önfeláldozó bánásmódotért. Méltó kárpótlást nyújtottak Gizusnak mindazért, amit egész családukért, főleg Anyámért tett.

Püspökladányban megállt a rohanó vonat, hogy a Debrecenből jövő utasokat is elnyelje. Kipillantottam az ablakon, láthattam a jól ismert helyet, ahol évekkel ezelőtt családommal együtt hosszú órákat várakoztunk. Így gyorsan elkaptam tekintetem, nehogy a sok keserves emlék felbuggyanjon emlékezetemből.

Aranka, Laló és Ika, ilyen sorrendben születtek és távoztak az élők sorából. Aranka 50 évet, Laló és Ika 59-et élt. Hármuk élete és halála egyformán tragikus és sorsszerű: hajszolt élet, rossz házasság, önemésztő szenvedély és ezek velejárója a szívkoszorú trombózis.

Legszegényesebb az emlékezetem Arankáról. Érthető ez, mert amikoriig visszanyúlnak emlékezéseim, Ő már férjnél van. Bükkösön és Vásárhelyt, mint diák és kezdő lelkész csak látogatóként kerestem fel, 1944 után többé nem láttam. S mégis közvetve testvéreimtől, gyermekeiktől legtöbb tragédiát őrzök róla.

Megrázó életének megírásához egy Gorkij vagy Németh László tollára volna szükség, ők tudnák ezt a sorsot teljes mélységében, komorságában visszaadni. Én csak azt kísérlehetem meg, hogy az élők emléktöredékeit a magam vérszegény módján rögzítsem.

Itt e robogó vonatban, csak most látom, milyen kevés emlék az, ami megmaradt bennem. Hét éves voltam, amikor 1921. augusztus 23-án (ezt írásokból tudom) kiszakadt a családi közösségből. Szétfolyó emlékfoslányok: Selyében, a szegényes otthonunkban lázas előkészületek. Nagy esküvő készül, sütnek, főznek, hozzák az italokat, takarítják a szobákat, az istállókat. Mindenki ideges, főleg Anyám és Aranka. Csak szégyent ne valljunk, le ne sajnáljanak szegénységünkért. Akik az esküvőre jönnek, gazdag emberek. A vőfély Szász Jóska bácsi, az ezer holdas földbirtokos, az Anyám húgának férje, és itt lesznek annak családtagjai, rokonai. A vőlegény Bartha Ödön gazdasági főiskolát végzett, jó állásban lévő gazdatiszt egy magyarozdi nagybirtokon. Ezért kell kitenni a családnak, ha belepusztulunk is. És jöttek fel Selyébe a rossz köves úton az előkelő négylovas hintók hosszú sorban, a falu népe nagy csodálkozására, s hajtottak be a tárt kapun a tisztára seprert papi udvarra. Bennem főleg a sok kocsi, a büszke libériás kocsisok fumigáló beszélgetése (akik nem tekintettek minket ott lábatlankodó gyerekeket embereknek) és a vendégek, a soha nem látott Szász fiúk mulatozása maradt meg az esküvőből. Aztán elporzottak a kocsik, magukkal ragadva Arankát is az úri világba, a poklok poklába.

Másik emlék-szilánk: Pár hónap sem telt el, ősz volt, november vége felé, amikor hozza a postás a táviratot: Ödönt meggyilkolták. Szegény Anyám azonnal elutazott Emóra hagyva a ház gondját, aki még csak 13 éves volt, és mi otthon dermedten vártuk Anyám hazajövetelét. Jött is, hogy feltárja a szörnyű helyzetet: Ödön meghalt, Aranka állapotos, haza nem akar jönni, Anyósához ment Bükkösre, aki ott postamester.

Aranka hallani sem akart a hazajöveteléről. Volt már férjhez menetele előtt egy udvarlója, Belle Lajos, aki megkérte a kezét, de Aranka nem ment hozzá. Hanem Ödön öccse, az életben maradt Zoltán, akinek semmi megélhetése nem volt, megkérte kezét és meglepetésképpen, a

család akarata ellenére, még meg sem várva a hivatalos időt, hiszen egy év sem telt el Ödön halála után, 1922. október 28-án már másodszor mondott igent a Bartha família férfi tagjának. Egyetlen dolog szólt e házasság mellett, hogy megszületendő gyermeknek nagybátyja lesz a nevelő apja.

De Zoltánban olyan férjet kapott, aki az emberi gonoszság minden tulajdonságát magában hordozta. Végtelenül önző ember volt. Mindenben csak azt nézte, hogy neki milyen előnye származik. Ezért hazudott, csalt, lopott, mások becsületét bemocskolta, legközelebbi hozzátartozóit (édes lányát) megrágalmazta, feljelentette, kiszolgáltatta. Önmagán kívül senkit sem szeretett, sem testvéreit, sem gyerekeit, sem feleségét. Jóvágású, sneidig fiatalember volt, nagy kártyás, híres táncos, mulatozó ember a dzsentrik javából. Közben műveletlen (még a középiskolát sem tudta elvégezni) de önhitt, beképzelt, durva lélek. Igazi „úri” ember, a szó legaljasabb értelmében, akinek szemében a fizikai dolgozó bugris paraszt, minden munka lenézett, nem úri embernek való. Hogy valami megélhetése legyen, Aranyosgyéres közelében birtokot bérelt, oda vitte családját, lánya, Kicsi is ott született. De sikkasztás miatt Tordán 3 évre börtönbe csukták. Kiszabadulva Szász Jóska bácsi Arankára tekintettel Ládorban, a birtokán ispánként alkalmazta, amíg legnagyobb fia, Feri el nem végezte a gazdasági akadémiát, és megnősülve át nem vette a birtok irányítását.

Szörnyű évek következnek, a részeges, mulatozó apa zsarnoki módon, brutálisan bánik családjával. Állandó félelem, veszekedés, megaláztatás, testi fenyítés közt telnek az évek. És Aranka tűr.

És itt van az Aranka életének második, érthetetlen titka: miért nem szakít ezzel a szadista, gonosz emberrel? Hisz gyermekei emléke szerint ez a gondolat gyakran felvetődik egy-egy viharos tragédia után. Itt van a századelő társadalmának egyik rákfeneje! A nők teljes kiszolgáltatottsága. Hová menjen két kis gyermekével egy diploma nélküli, semmi szakmát nem tanult asszony? Talán haza a selyei nyomorúságba, ahonnan alig várta, hogy kiszabaduljon? Ez lehetetlen út! De még ha megtenné is ezt a lépést, mit szólnának az emberek, egy paplány, aki otthagyta a férjét. Ez a lehetetlen megoldás.

Ha mélyebben nézek életébe, egyik indokot se tudom elfogadni (sem a gazdaságit, sem a morálist) elegendőnek. Hogy Zoltánnal tovább vállalta az életközösséget, annak lehetett valami lelki, szexuális alapja, ami a két előbbit úgy támasztotta alá, hogy azok valóban lehetetlen megoldásnak tűnjének fel. Az élet gyakran mutat fel olyan családi helyzeteket, amikor a nő túri a brutális, szadista férj megaláztatásait, gyötrelmeit, mert ez számára kielégülést, felfoghatatlan kéjt jelent. Elszenvedti a pokol tűzét annak melegeért. A kérdést mégis nyitva kell hagynom, egyik válasz sem elégít ki.

Amikor Ödöt gimnáziumba kell adják, Aranka két gyermekével Vásárhelyre költözik, saját lábára áll. Az önfenntartást már Bükkösön is próbálgatta, ahol tanítóknak, legényembereknek kosztot adott. Zoltán még pár évig Bükkösön maradt, de később, amikor az Aranka által teremtett helyzet megengedte, mint igényes here, ő is beköltözött a Gecse Dániel úti lakásba. Aranka előbb kosztos diákokat tartott, majd a lakás kibővülésével, szállást is adott. Ezekből tartotta el családját. Gyakran ekkor találkozhattunk, de csak ha Zoltán nem volt otthon, mert Őt bosszantotta a családtagok jelenléte.

Amikor megüresedett a Református Kollégium Konviktusának (ma menza) vezetői állása, Aranka megpályázta, összeköttetései révén megkapta. Kényelmes lakással, családja részére ingyenes kosztal és némi pénzjárulékkel ez biztosította életük anyagi létét. Arankánál rátermettebb, becsületesebb vezetőt nem találhattak volna erre a posztra. Nehéz, de szép feladat volt. Most már Zoltán élhette semmittevő életét, ideiglenes állásaival (ügynök, írnök) szerzett jövedelme fedezte mulatozásainak költségeit, kosztja, szállása biztosítva volt.

És jött a Bécsi Döntés, 1940 amikor Vásárhely is visszakerült az Úri Magyarország ölelő keblére. A bevonuló korrupt vezetők harsányan énekelték: „Édes Erdély, itt vagyunk.” Milyen

naivul azt hitte a csinnadrattának, a fehér lovas Hadúr frázisainak. Végre, Zoltánnak is feljött a csillaga. Valamikor az anyja mellett szerzett valami postamesteri igazoló iratot, most megjárta a nagy magyart, a mártírt, aki 25 éven keresztül azért szenvedett, mert nem volt hajlandó felesküdni a kormánynak. Ilyen fajmagyarokra, tiszta jellemekre volt szüksége a Horthy-korszaknak. Azonnal kinevezték az egyik legjobb postamesteri állásba, Borszékra. Teljhatalmat kapott és tudott is vele élni. Családját felvitte egy szép villába, feleségét és Ödi fiát alkalmazta a posta hivatalban, úgy hogy Aranka után csak az illetményét vette fel munka nélkül, Ödi pedig dolgozott, de pénzt nem látott. Közben csalt, lopott, kifosztotta az oda vezényelt deportáltak csomagjait, de mindezt ügyesen, rátermetten. Életük e szakaszának annyi mentsége van (ha ugyan mentség ez), hogy ez a négy év volt Aranka életének legszebb része. Kicsi szerint egyszer ezt mondta: „Ha meghalok, sírkövemre ezt írjátok: „született 1901-ben, meghalt ekkor és ekkor, élt négy évet”.

A második világháború vége a rendszerrel együtt Őket is kisöpörte megtollasodott fészükéből. A M.K. Postával elmenekültek, Borszéken mindenük odaveszett. Ebül gyűlt vagyonnak, ebül kell elveszni, véget ért Zoltán pünkösdi királysága is. Vásárhelyre mentek vissza, előbb Katóék akkor még üresen álló lakásába, majd Spániel Zoltán dr. túlméretezett, befejezés előtt álló lakásába.

És Aranka kezdte újra semmiből a családfenntartó szerepét. Kosztos diákokat tartott, majd bővülő körben másoknak is adott kosztot. Ő maga járt az inflációs időben a nyersanyagokat beszerezni, elkészítését is egymaga csinálta, cipelt, dolgozott összeszorított ököllel, férjhez adta lányát, útra bocsátotta fiát, reszketett az ellenőröktől, örölte egészségét, szívta egyik cigarettát a másik után, oda sem ügyelt, hogy szíve mind jobban tiltakozik a túlfeszített strapa ellen, lihegve, levegőt alig kapva hordta a nehéz szatyrokat.

Nem csoda, hogy Ödi emlékezetében a 45 éves anyja már összetört, fehér hajú öregasszonyként él. Természetes következménye a szívinfarktus, ami akkor még nem népbetegség, az orvosok még tétován állnak, a kezdetleges EKG nem mutat ki semmit, nem kapja az azóta minden második dolgozó zsebében tartalékolt gyógyszert (Nitromint) és így rémes kínok között, pár hét alatt megállt a szíve.

Tízünk közül Arankának volt legdrasztikusabban tragikus az élete. Minden rossz együtt van benne, ami keserűvé teheti egy ember életét. Testvérei tanulhatnak, neki fiatal életét a gondokkal küzdő család mellett kell áldozza. Elmenekül innen, aki kiszabadítja, pár hónap múlva széthasított fejjel halott. Ezzel a stresszel hordja ki első gyermekét. A kényszerűség egy párját ritkító gonosz ember ölelésébe dobja, akitől, mint Leokont fiaival, csak a halál tépi ki. Csoda-e ha tízünk közül, Ő égett el leghamarabb, ötven évesen.

Egy ember nagyságát nem az határozza meg, amiket élete folyamán végrehajtott, hanem ahogy azt elhordozta. Ebben Aranka kimagaslik tízünk közül.

Gyermekkorától kezdve Ő volt a hét lány közül a legszebb, legtemperamentumosabb, legvidámabb kedélyű. Mindenkitől elütően volt benne valami rendkívül vonzó, derű árasztó nyitottság, amivel környezetét lenyűgözte, magához kötötte. Az Anyám emberszerető humanitásának, demokratizmusának olyan fokát hordozta egyéniségében, amivel mindig képes volt egyéni tragédiája fölé emelkedni, és másoknak világító lámpásává lenni. Ez a kiáradó szeretet gyűrűt font köréje, amibe mindenki belefért társadalmi hovatartozás, műveltségi szint, kor és nemre való tekintet nélkül. Amíg Bükkösön Zoltán zsarnoksága igáját húzta, a falú betegeinek, elesetteinek gyámolítója volt az úri társaság megszólása ellenére. Bárhol volt, az igazi emberi értékeket, mit vasat a mágnes, magához vonzotta. A korpában mindig igazgyöngy maradt. Züllött férje társaságával soha nem azonosult.

Mindig izgatott az a kérdés is, mikor és hogyan tett szert Aranka olyan magas szintű intelligenciára. A parajdi elemi iskolával befejezte tanulmányait, ami nem sok. Amikor én

megismertem, vagyis amikortól emlékeim vannak róla, Aranka a család legátfogóbb műveltségű tagja. Hogy volt képes ilyen életkörülmények közt ezt elérni?

Amilyen nyitott volt a lelke az emberek felé, olyan spongya módra szívott magába minden szellemi értéket. Olvasási szenvedélye nem ismert határt. Bárhová dobta az élet, azonnal megtalálta azt a családot, akinek könyvtára számára is ismeretek forrásává lett. Bükkösön az „úri” társaságtól lenézett zsidó család adta ezt a lehetőséget, Vásárhelyt a Kollégiumi könyvtár, Borszéken egy öreg miniszteri tanácsos fiatal feleségének barátsága által nyújtott házi könyvtár.

Tudásszomja párosult páratlan ügyességével, időbeosztással, gyakorlati érzéssel. Körülötte mindig rend, tisztaság, szépérzéssel teremtett meleg otthonosság volt. Bármilyen sok munkája, gondja volt, napjait úgy rendezte, hogy olvasásra megfelelő idő álljon rendelkezésére. Hogyan csinálta? Nem tudom.

Az általa teremtett vonzó környezet mindig szellemi töltésű volt. Vásárhelyt a kollégiumi lakása a tanárok és vidéki lelkészek, tanítók találkozóhelye volt, ahol könyvekről szólt a szó, társadalmi és családi kérdéseket beszéltek meg Arankával. Jól emlékszem, Apósom gyakran kijelentette egy-egy vásárhelyi utazása előtt: „Azért szeretek Vásárhelyre utazni, hogy Arankával jól kibeszélgethessük magunkat”.

Ez lehetett a magyarázata, hogy képes volt elhordozni nehéz sorsát. Vagy talán épp e sors kényszerítette rá a benne lévő, öröklött tulajdonságok felszínre hozására? Ki tudná visszamenőleg ezt kielemezni. Másik oldala a kérdésnek: vajon a testvérek közül melyik tudta volna az Aranka életét még félszázadig is csinálni? Ehhez kellett nagy lelki erő, életrevalóság, hogy egy ilyen sorsot elhordozzon, nem egy jó házasságban, kisebb nagyobb anyagi gondok között, egy megértő élettárral egyetértésben. Ő egyedül oldotta meg sorsát, egymaga nevelte fel két gyermekét, önmaga emésztette fel életét.

Biharkeresztes, határállomás. Hát álltunk is bőséggel. Nem érdekelt a vámvizsgálat. Kis kézitáskámra csak rátekintettek, lesajnáló pillantás és az utastársaim hatalmas bőröndjének estek neki. A vámos a közismert nő volt. Még ma is küzdenek a nők egyenjogúságáért. Ideje volna megfordítani e küzdelmet. Ha egy nő hatalmat érez a kezében, mint ez is, reszketnek annak gyakorlásától. Már arra a hírre, hogy a nő jön a fülkébe, az arcok belesápadtak. De tőlem hadd turkásszon a bővlikban, szimatolja a tiltott árukat. Engem tudomásul sem vesz. Bár én sem őt, volt min törjem a meszes agyam.

Gyermekkorunk bálványja, férfi ideálja Laló volt. Ez nem csupán az Anyám lelkéből kiáradó rajongó szeretet visszfénye lehetett, hanem annak a benső, személyes kapcsolatnak eredménye, ahogy Laló bánni tudott velünk, kisebbekkel. Tizenegy év korkülönbség volt közöttünk, vagyis amikor 7 éves voltam Laló már állásban volt, Tompán tanítókodott. Azt a hírt, hogy jön haza Laló, olyan izgalommal vártuk, mint a karácsonyesték angyaljárását, vagy a disznóölés napját. Előtte már számígtattuk a napokat, hogy még hányat kell aludni.

Mert minden otléte számunkra ünnep volt, amit megelőzött annak titkos találgatása, hogy vajon mit hoz ajándékba. A nélkül soha nem érkezett haza. Egy fütyőbicskát, sípot, kis gumilabdát, vagy legalább egy tasak cukorkát mindig előszedett zsebeiből. Bár ezek eltörpültek a mögött az élmény mögött, amit a velünk töltött idő alatt közös játékaink adtak. Hogy tudott a gyermekekkel bánni! Játzótarssá vált közöttünk, bújócskáztunk, kótyáztunk, új játékokat készítettünk. Életem két nagy élményét is neki köszönhetem: a technika vívmányának első megpillantását és az emberi művészetre való rácsodálkozásomat.

Addig még Magyaróson, Torboszlón túl nem volt tapasztalásom a világról, s ezekbe a falvakba addig még nem tette be lábát a később úgy megutált technika. Jól emlékszem, amikor egyik falusi pajtásom elmesélte, hogy van olyan zsebhen hordozható csodaszer, amin csak meg kell nyomni egy gombot és világít. Szemébe nevtünk, képtelenségnek tartottuk.

Laló most magával vitt Tompára. Gyalog átmentünk ketten Deményházára. Már ez magában micsoda élmény volt. Ott láttam életemben először vasutat és állomást. Hát amikor messziről megpillantottam a gőzöst, ezt az óriási fekete, füstöt okádó, dobhártyát hasító, tütyülő szörnyeteget? Még a lélegzetem is elállt. Félve szálltam fel rá a Laló kezét szorongatva, és minden porcikám reszketett a gyönyörűségtől és izgalomtól, amikor zötyögve, nagy rángások közben nekilódult a vas a síneken. Ha látnák ezt a szédületes száguldást a selyei barátaim! (Ez a keskenyvágányú kisvonal Parajd és Marosvásárhely közt közlekedett. A körülbelül száz kilométernyi távolságot öt óra alatt tette meg, vagyis óránként húsz kilométert tett meg. A múlt évben vonták ki a forgalomból.)

Nyárádszeredán kiszálltunk a vonatból, így a mezővároskán átgyalogolva fél óra alatt Tompán voltunk. Szereda is metropolisz volt számomra, ahol még emeletes ház is volt. Laló a kis falucska fiatalságának betanította A falu rossza című népszínművet. Este az egyetlen tanteremben volt az előadás. Micsoda felemelő élmény! Ahogy a népviseletben, bő gatyában felöltözött, ragasztott kóc bajusszal szájuk felett a férfiak jöttek, mentek a színpadon, a nők sipítoztak, veszekedtek, s amikor eldőrdült a játék pisztoly, s a hős a földre hemperedett, ezt nem lehet elfelejteni. Mi volt ehhez képest később a Nemzeti Színházban látott, Sinkovits alakította Mózes élményének mélysége? Még éjszaka is, amit a Laló legényszobájában a földre tett szalmazsákon töltöttem, ahol az egerek szaladgáltak, e gyönyörűség lázában égtem.

Szegény Laló, milyen boldog fiatalember volt. Alig húsz éves, a környék legdaliásabb legénye, minden nő ideálja. Magas (180 cm), szálegyenes, kisportolt termet, félrefésült sötétbarna haj, kreol arc, hamiskás, minden pillanatban mókát szikrázó, huncut szempár, csípős, élcelődő nyelv. Ha tudta volna, hogy épp ez előnyös adottságai lesznek élete végéig átkos életrontóivá? Hány férfi és nő életének tragédiáját okozza a rendkívüli szépség! Laló tragédiájának gyökere a negyenyedi tanítóképzőbe nyúlik vissza, ahol egy filigrán, roppant csinos, eszes fruska szemet vetett rá. Bátyám nem volt jó tanuló, sőt lustasága miatt pótvizsgával csúszott egyik osztályból a másikba. Dódi (Gruja Malvin) ezt a gyöngeségét használta ki. Egyidősek voltak, de Dódi felette járt egy évvel. Céltudatos, határozott lány volt. Laló, aki egész életében hiú volt, felnézett a jótanuló segítőtársra, aki minden iskolai dolgában mellette állt. Mint a mesebeli óriás, aki megszanja az útszélén ülő nyomorult embert, nyakába veszi, és soha többé nem tudja lerázni.

Tompáról Csejdre ment, onnan a nyárádmagyarósi nagy református gyülekezet egyhangúlag kántorának választja meg. Nagy emelkedés ez életében, mert a kántorsággal nagy kertes lakás, természetbeli járandóság és az állami iskolánál tanítói állás is járt. Erre az állásra már meg lehetett nőszülni.

Eddig virágos réten sétált, ahol bármely virágszálat leszakíthatta, most beleesett abba a kútba, amit diákéveiben ásott magának. Ez a törékenynek látszó számító lány behajtott a vetésének termését. Elérte célját, ha akart volna, sem menekülhetett volna Laló körmei közül. De minek is? A szerelem vakká tesz.

Hadd térjek ki pár mondat erejéig a párválasztásra, mert a Laló további élete szomorú példa erre. Hogy is kezdődik a párválasztás? Egy fiú és egy lány valahol megismerkednek. Felébred bennük az egymás iránti vonzalom, amit a szerelem követ. Minél gyakrabban és tovább szeretnének együtt lenni, egymást megismerni. Ez az időszak régen többségében a csókolózás határáig ment el, inkább lelki elmélyítés kapcsolatát szolgálta. Ma ha két fiatalról azt mondják, hogy együtt járnak, de inkább együtt hálnak. Mint apa és nagyapa berzenkedik erkölcsi énem ez ellen, pedig épp a Laló esetében ez a lelkemben elítélt út lett volna kivezető élete zsákutcájából. Ha nemcsak lelkileg lett volna módjában körültagogatni szerelmét, abban az esetben sose került volna sor házasságkötésre. Mert Dódi fizikailag házasságra alkalmatlan volt. (Ezt Laló nekem mondta el élete utolsó nyarán.)

Magyaróson még látszólag normális életet éltek. Dódi kedves kis asszonyka volt, Laló igyekezett kedvébe járni. De Dódit már akkor valami rideg burok vette körül. Kedvességében inkább kedveskedés, megjátszást éreztünk. Rájött a család, hogy Lalón kívül nehezen tudja a férje családját elfogadni. Igyekeztünk a fiatal házasságokat magukra hagyni.

Nem sokáig voltak magyarósi kántortanítók, mert csakhamar híre ment a jó kántornak és a marosújvári gyülekezet megválasztotta Lalót, aki minden szolgálati helyén lelkes munkát is végzett és a fiatalsággal jól tudott bánni. Mindenütt nagy szeretet vette körül, itt újváron főleg az unatkozó úri nők adtak vigasztalást balul sikerült házassága enyhítésére. Így könnyen fenn tudta tartani a házasság látszatát.

Mikor azonban Vásárhelyre hívták a Református Kollégiumba, gondolkodás nélkül hagyta ott a kisvárost szép asszonyaival, mert családjához akart közel kerülni. Itt romlott meg véglegesen a Dódival való együttélése. Évről-évre sűrűsödött köztük a harag, gyűlölet, légköre, az összezőrdülések, veszekedések, jelenetek egyre gyakoribbakká lettek, viszonyuk teljesen megromlott. Laló e pokolból Anyámhoz, otthonunkba menekült, Dódi a macskáihoz és az alkoholba ölte keserűségét.

Ugyanaz a kérdés, mint az előző házasságnál: Miért nem váltak el? Sőt a Laló életében ez a legindokoltabb. Itt nem áll fenn semmi akadály, a polgári törvény is emellett dönt. Laló részéről a család és a közvélemény is ezt sürgeti, az új élettárs is megvan egy fiatal, csinos tanárnő személyében, mindennek ellenére a válás nem történik meg. Az okát sokáig Laló határozatlanságában, tétováságában, tehetetlenségében gyanítottuk. De tévedtünk, más volt az ok.

Dódi mindvégig szerette Lalót és körömszakadtáig ragaszkodott hozzá. Amikor látta, hogy egyébbel nem képes megtartani, elővette a legembertelenebb fegyvert, és kijelentette, hogy ha Laló elválk, azonnal öngyilkos lesz. Meg is tette volna. Amikor ezt Laló becsületesen feltárta új feleségjelöltje előtt, az visszalépett, egy emberélet vádját nem volt ereje elhordozni. Nem maradt rá más út, csak az őt is bántó és a mások által mindig csemegének tartott kettős életforma. Ez vitte korán sírba.

A tíz Péterfy testvér közül ketten voltak, akik egész életükben nem tudtak kiszakadni az Anyám építette családi gyűrűből: Gizus és Laló. Egyikük sem tudott külön otthont kiépíteni magának, Gizus az önbizalom hiánya, Laló a diákszerelme miatt. Így életüket Anyám szeretete és ennek a szeretetnek viszonzása töltötte ki.

Anyám tisztába volt legjobban szeretett gyermeke kátyúba jutott életével. Segíteni azon nem tudott, csak lelke melegét sugározta feléje vigasztalásul. Szerette benne tragikus, önkezével életét kioltó apját, de épp úgy korai vesztébe sodródó önemésztő fiát. Lalónak e szeretet tüze adta meg az egyetlen szalmaszálat, amiért még érdemes volt életbe maradnia. Amíg Magyaróson laktak Anyám és Gizus, Laló minden szabadidejét ott töltötte. Karácsony estéjén hármásban gyűjtötták meg a szeretet szimbólumának gyertyáját. Ha Anyám beteg volt, Laló is ott állt minden elszakítható szabadidejében Gizussal az ágya mellett. Ő harcolta ki, hogy Vásárhelyre költözzenek. Ettől kezdve naponta gondozhatta Anyámat. Még a főzésben és mosogatásban is segített. Másért, főleg Anyámért mindent megtett, de magával nem törődött. Pedig nála is már jelzett első szívgörcse, hogy az infarktus komoly formában jelen van szervezetében. Hónapokig feküdt a kórházban.

De utána mit sem törődött egészségével. Hajtotta magát, örölte idegeit, szívta a sok erős cigarettát. Fűtyült a halálra, szinte kihívta maga ellen. Nem, nem akart öngyilkos lenni, mint nagyapja tette, csak épp nem vette komolyan életét.

Élete utolsó nyarának nagy részét együtt töltöttük. Tűző napon strandoltunk, nagy sétákat tettünk a közeli erdőbe, tervezgettük őszire való kijövetelét hozzánk, már az útlevel is zsebében volt, hármásban akkori élettársával, Lenkével, aki egy nagyon komoly tanárnő volt. Elsörözgettünk, az életről ábrándoztunk, nem gondolva a halálra, ami már kinyújtotta csont

kezét, hogy örökre megállítsa ezt a szerető szívet. Már megkaptam halálának hírét telefonon, amikor megérkezett utolsó lapja, hogy mikor indul hozzánk. Máshová ment.

Éjfél már rég elmúlt, a nemzetközi gyors átszelte a hazánkból kiszakított alföldet és befúrta magát a Nyugati hegység szikláinak közé, a Királyhágóba. Amilyen keserűvé vált lelkem e visszaemlékezések által, olyan komor sötétség ült meg mindent. Utastársaim egymásra hajtott fejjel kábán hortyogtak. Jó nekik!

Hiába töröm a fejem, nem akar előbukkanni az a pillanata az életemnek, amelyben Ika (Ilona) képe előtűnik. Pedig valami megmagyarázhatatlan titkos kapocs mindig volt kettőnk között. Ő volt a zárkózottabb, legérzékenyebb idegzetű, ő élt élete nagy részében legkívülből a zárt családi körön. Hányatott élete zárkózottá, más környezetbe kerülése kifinomultabbá, igényesebbé tette. De volt lényében valami melegség, az emberi szenvedésnek olyan megérzése, önzetlen hordozása, a mások keresztjének magára vevése, ami mindig vonzóvá tette személyét.

Nagyon szerettem Ikát. Talán, mert életében semmi sem sikerült, legalább is nem úgy, ahogy szeretne volna. Vagy, mert agy egyenes, szókimondó jelleme miatt? Lehet, hogy örökös anyagi gondjai, bajai érlelték ragaszkodásomat? Furcsa az élet, tele tiszta ésszel fel nem fogható talányokkal.

Megvan!! Még kicsi lehettem, mert az r hang helyett j-t ejtettem. De tá n ez a kis emlékfoslány is csak azért ragadt meg emlékezetemben, mert a családban gyakran el-
elemlegették, nagyokat derülve rajta. A lányok, Ika és Emó súroltak. A súrolás a hétvégi takarítás egyik legstrapásabb mozzanata volt. A selyei lakásunk padlója fenyőfa deszkával volt lepádimentumozva, ujnyi hasadékokkal. Ezt az időjárástól függően fel kellett súrolni. Ilyenkor a cseberbe vizet hordtak fel, egy nagy fazekat megtöltöttek vízzel, zabszalmát tettek bele, hogy sárgás színt kapjon a padló, és feltették a fűtőre. Ha felmelegedett, a lányok nekivették, letérdeltek a padlóra, és súrolókefével, amit a meleg vízbe mártottak, alaposan felmosták a ráakodott kosztól.

Én ez alatt az udvaron játszottam. Eszembe jutott, hogy ostort kellene fonjak. Igen ám, de ahhoz kenderháncsra (hársra) van szükség. Ikához mindig bizalmas voltam, most is benne lehetett a reménységem. Felballagtam tehát a konyhába, ahol a lányok tevékenykedtek, megálltam a hatalmas cseber mellett, és kidüllesztve vézna mellemet, így szóltam: „Ika, vagy adsz egy szál hajsat, vagy jól feljugglak”. Lett erre nagy nevetés, és megszületett egy családi szólás-mondás.

Akár van magva a legendának, akár nincs, a lényege az, hogy Ikát már pici gyerekkorom óta haláláig tegeztem.

Érdekes családi hagyomány ez a testvérek közti tegeződés-magázódás. Semmi logika nincs benne s mégis elárul valamit az ösztönös lelki vonzalmakból. Nálunk a három nagyot mindenki magázta, ők is egymást. De már Lalót én tegeztem, Kató, Buba magázta. Viszont Lalónál jóval fiatalabb Lacit, aki nálam csak négy évvel idősebb, soha nem tudtam tegezni. Így voltam Ikával és Emóval is. Ika az idősebb, őt tegeztem, Emó a fiatalabb, akit máig is magázok. Ahogy a három legidősebbet mindenki magázta, úgy a kisebb hármat mindenki tegezte.

Még ez így érthető, de mi magyarázza Ika és Laló tegezését, amikor a nálam két-két évvel idősebb húgaim mindkettőt magázták, sőt kezi csokolómmal köszöntötték. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy Laci első éves teológus volt, Kató a Szeretetházból járt a gimnázium első osztályába Kolozsvárt, és amikor az intézetből sorban mentek az úton, s meglátta az ifjanc bátyját Kató a sorból, így köszönt: „kezi csokolom, Lacika”. Az majd elsüllyedt szegyenében. De mit lehessen tenni, a családban ez a szokás honosodott meg, a hagyomány pedig nagy úr, azon nem változtat a ráció.

Igen, Laló és Ika is lélekben nagyon közel állt hozzám, talán ezért e bizalmas megszólítás. Ika nagyon gyenge, érzékeny idegzetű volt, aminek meg volt a magyarázata. Anyám akkor volt állapotos Ikával, amikor Kamarásról Apámat elbocsátották. A család előbb Toboszlóba, onnan az abodi parókiára ment, így egyedül Ika született a 14 testvér közül Abodban, a többi vagy Kamaráson, vagy Selyében. Nem csoda, hogy nem bírta az otthon fojtó levegőjét, az Apám kitöréseit, sírógörcsöt kapott a családi viharok közben, el kellett menekülnön, ha nem akart megfulladni.

Ika a négy polgárit Vásárhelyen járta ki, utána a kereskedelmi iskolába is beiratkozott, de talán az anyagiak miatt nem fejezte be, hanem a Szászok világába menekült. Anyám látta ezt, ismerte leányát, meg se próbálta magához kötni, mint Emót vagy Bubát, Ika soha senkinek nem engedett beleszólni életébe.

Kérdés, hogy a Szász családnak volt e szüksége Ika áldozatkész jelenlétére, vagy fordítva, Ika szerette és igényelte ezt a családjától merőben különböző életet. Úgy hiszem mindkettő fenn állt. Ilonka néni, Anyám nővére, nagyon szerette Ikát, haláláig ragaszkodott hozzá. Igaz Ika is mindent megtett Ilonka néniért, ápolta, etette a korán agyvérzést kapott nagynénjét. A gazdag családban nem a szegény rokon szerepét töltötte be, hanem befogadott családtag volt, akit úgy is kezeltek.

Ez arra az időszakra esett, amikor én a református kollégium internátusában raboskodtam. Ikára való tekintettel néha engem is kikértek egy-egy vasárnapi ebédre, így jól emlékszem akkori életére. Számomra kínos emlékek, a nagyúri világ pompájában érezni a magam szegénységét. De Ika olyan otthonosan mozgott a számomra idegen közegben, hogy csak bámulni tudtam. Semmi félszegség nem látszott rajta, sőt mintha Ő lett volna mindennek a lelke, a család minden tagja szerette, becsülte, hallgatott rá.

Ika tisztában volt azzal, hogy egy szegény lánynak két lehetősége van: vagy férjhez megy, vagy megkeresi saját kenyerét. Eleinte úgy indult, hogy az első utat választja.

Nagyon szép lány volt. A Klostrom utcában, ahol lakott a Szász család, a szomszédunkban volt egy csinos fiatalember. Francia egyetemet végzett, törvényszéki bíró volt, Ikát megismerte, megszerette. Ika is őt.

Jóska bácsi amellelt volt, hogy házasság legyen az ismeretségből. Kocsiján kihajtatott a szegényes selyei parókiára, előadta a fiatalok tervét. Anyám végighallgatta, és amikor megtudta, hogy a fiú román, kijelentette, ha ezt Ika megteszi, többé sem ő, sem Apám nem tekinti gyermekének. Ez az ügy lezáratott, egy élet áldozatul esett a faji előítéletnek. Ika Anyám lánya volt, tudomásul vette a döntést, soha életében nem szólt róla, úgy tört derékba élete, mint Anyám leánykori hófehér lelke, egy zokszó, egy jelenet, egy panasz kiejtése nélkül. kemény örökség! Azóta sokat változott a világ, de az erdélyi élet még ma is rabja ez előítéletnek, főleg szűk családjunkban.

Azt már soha senki nem fogja megtudni, hogy Ika lelkében akkor mi játszódott le. Mennyit vívódott, gyötrődött hosszú éjszakákon át, amíg családjá mellett döntött. Amíg vállalta a szegénységét, egy életre a teljes társtalanságot. A testvérek közül többen Ikát zárkóztak, gögösnek, önféjűnek tartották. Milyen kegyetlen az élet. Mennyire nem ismerik egymást még a testvérek sem.

Ika, ha kényszerből is a másik utat választotta. Mihez kezdjen, hogy igényének megfelelően fenntartsa magát. Akadt volna más kérője is, református lelkész, aki hosszú időn keresztül könyörgött kezéért. De a seb olyan friss és mély volt lelkében, hogy hallani sem akart róla. Varmni tanult, előbb Kolozsvárt, majd Pesten olyan szalonokban, ahol mindent megtanulhatott, de iparigazolványt nem adhattak neki. Ezt is vállalta. Hosszú éveken át engedély nélkül, állandó rettegésben a hatóságoktól, főleg ismerősei körében végezte ezt az idegölő, kis keresetet nyújtó munkát.

Ebben a rettenetesben, a román világ végéig örölte idegeit. Érdekes, így visszagondolva, hogy Ikat a fizikai munkára alapuló életforma nem alázta meg. Sőt! Bizonyos munkás öntudat töltötte el, ami fölébe emelte azoknak, akik részére dolgozott. Munkaadóival úgy bánt, mint egyenlő szinten álló, semmi alárendeltségi viszonyt nem érzett. Ez a fizikai munkás öntudat családjában csakis benne volt meg. Május elsejét ünnepének tartotta, akkor lehetett bármilyen sürgős varrnivalója, egy öltést sem dolgozott. Büszkén vallotta, hogy ez a munkások ünnepe. Nem kényszer, nem búval bélelt rabság, hanem önként vállalt életforma volt ez a részéről. Határozott jellem volt!

A történelmi fordulat vetett véget e munkás korszakának. A kicsi jó magyar világ új lehetőségeket nyitott meg számára. A sors kezében labdává lett élete, amellyel előbb kézzel dobálózott, majd lábbal rúgta. A Kolozsvárt felállított Hadkiegészítő Parancsnokságnál tisztviselői állásra nyílt lehetősége, ahol csakhamar bedolgozta magát. Liléknél lakott. Lelkiismeretes, megbízható munkaerő volt, csakhamar megszerette, megbecsülte környezetét. Nem úgy Ő. Összenőtt Vásárhellyel, hiányoztak ismerősei, családja, hozzászólt az önállósághoz, s mihelyt mód nyílt rá, otthagya Kolozsvárt. Vásárhelyt létrehozták az Országos Nemzeti Családi Alapot (ONCSA), illetve annak egy fiókját, oda hívták Ikat, aki habozás nélkül elfoglalta új állását. Életének talán ezek az évei voltak legkiegyensúlyozottabbak. Ez a munkakör felelt meg egyéniségének. A rendelkezésére álló alapról segíteni a legjobban rászorulókon. Milyen körülményekkel kutatta fel a sok ezer rászoruló közül azokat, akik igazán alkalmasak voltak a segítségre. Ha jól emlékszem hárman, négyen végezték ezt a munkát, de irányítójuk Ika volt, mindenki az ő ítéletére hallgatott. 1944-ben belerúgott a Sors. Ika is velünk menekült a nagy forgószélben. Neki is mindene elveszett, állása, az addig szerzett kis motyója. Ismét a kisebbségi sors járma. Az évek kegyetlenül múltak, már 39. életévét taposta. Hivatalról szó sem lehetett, a varráshoz hiába kezdene, a háború végén ki és miből varratna új ruhát, de iparigazolványa sincs, épp eleget reszketett már a hatóságoktól.

A családból többen dolgoztak pedagógus pályán. Csakis ez az út állt nyitva. Amúgy is hiány volt a tanítókból. Egy évig Magyaróson óvónősködött. Majd ismét Kolozsvárra hívták Liliék. A Sanyi által vezetett iskolában van állás számára. Közben megszerzi a tanítói diplomát. Elszánt akaraterővel lát hozzá új munkaköréhez. És itt bújuk elő az ősöktől örökölt gének csodája. Rövid idő alatt olyan kiváló oktató lesz belőle, hogy amikor Kristóf, az egyetem magyar nyelvű professzora meghallgatja egy nyelvtan óráját, nemcsak gratulál hozzá, hanem azt a kijelentést teszi Sanyinak, hogy életében még ilyen tökéletes metodikával felépített órát nem hallott. Lehet, hogy pár évvel előtte Ika azt sem tudta, hogy a pedagógiai módszertan mi fán terem.

És gurult tovább a labda egyik kézből a másikba. Vásárhely vonzásának most sem tud ellenállni, Laló helyet csinál iskolájában Ikanak, lakásuk is elég nagy, ott Ika is ellakhatott. Igaz, időközben az évek is szállnak. Ika már elhagyta a bűvös négy x-et. Lánytestvérei, Gizus kivételével, mind férjhez mentek, külön családjuk volt, egyedül Ika nem. Ha legalább napról napra ne kellene tanúja legyen Laló pokoli életének!

Mennyi töprengés, latolgatás előzhette meg azt a lépését, hogy Zajzon Gyulához menjen feleségül?! Gyula backamadarasi földbirtokos, malom tulajdonos, gépész technikus volt. Talán akkori fogalmak szerint jó anyagi alapon állt. Gyula csak egy évvel volt idősebb. Igen ám, de családos ember volt. Felesége halálát a háborúban egy eltévedt repeszszilánk okozta. Három gyerek édesapja, akiknek anyára van szükségük. Óriási változást jelent életében, ha igent mond. Elszakadni szeretett városától, beilleszkedni egy földbirtokos feleség életébe, most, amikor jó megélhetése van, mint tanítónőnek? Vállalni a mostoha anya hálátlan hivatását, élettársává lenni egy intelligenciában alacsonyabb szinten álló nagydarab férfinak, akiről köztudomású, hogy szereti az italt? Kemény tusait egyedül Lacival osztotta meg. Az

biztatta a feladat elvállalására. Így a család nagy meglepetésére Gyula mellett döntött és 1947. június 17-én összeházasodik vele.

Ha pedig egyszer Ika kimondta, hogy ennek a férfinak hűséges társa leszek, azt halálosan komolyan mondta és cselekedte. Tudta előre, hogy nehéz feladatot vállal, de szerencséjére nem sejtette, hogy milyen súlyossá fogja tenni ezt a történelem.

Az első évek gondját az eddigi életben szokatlan helyzetében való beszkokás nehézségei okozták. A nagygazdaság ügyeinek intézése, a három árva szívének megnyerése, a falusi élet megszokása. Mindháromban keményen, sok ráérzéssel állt helyt. Az évek óta asszony nélkül felburjánzott gazdaságban rendet teremtett, a gyermekek anyjukká fogadták, mert megérezték lelkének feléjük áradó szeretetét, és Ika falusi asszony lett, aki ha kellett maga vitte piacra a terményeket, maga gondozta az állatokat. Az inflációs világban, amikor a fix fizetésből élő emberek kenyérgonddal küzdöttek, Ika lett a nagycsalád legfőbb anyagi alapja, segítsége. Nem sokáig. Jött a kulák törvény, amire első helyre Zajzon tekintetes úr került fel. Minden földjét elvették, malmát államosították, Gyulát letartóztatták, Ikát tanítónői állásától csak azért nem fosztották meg, mert Laló még hatalom volt a tanügynél, de áthelyezték Székpatakra, ami Hévíztől 10-12 kilométerre volt, a hegyek közt szétszórt település.

Ez volt a Sors legkeményebb rúgása, amolyan történelmi út. Felrúgni a családi fészket, és Ika óriási ívben repült az ábeli rengetegben szétszórt magyar családok közé. Életünkben semmi sem történik véletlenül, cél nélkül. Itt sem. Ikából e csapás hozta ki az anyai örökséget, itt volt rákényszerülve, hogy emberszeretetét, aktív demokratizmusát teljes mértékben kibonthassa, és itt találta meg a látszólag nem hozzá illő férjében az igazi embert.

Egy falusi háznál lakott albérletben. Azon a családon keresztül az árva kis közösség csakhamar felismerte Ikában a mélyen érző, segítőkész embert. Ő lett e kis településnek irányítója, minden gondjukkal, ügyükkel a tanító nénit keresték fel, neki tárták ki szívüket, őt hívták betegekhez. Nem is látott szükségét, szegénységük javait megosztották vele.

Ika fiatal korától idegileg gyenge, de a sok hányattatás fizikumát is megviselte. Ízületei állandóan kínozták, fejfájása úgyszintén. Itt, Székpatakon valami belfertőzést kapott, szervezete teljesen legyengült, a halál szélén állt, megmozdulni sem tudott. Gyula azonnal felutazott hozzá és heteken keresztül, mint kisgyermeket ápolta. Ezek a hetek voltak kettőjük belső házassági kötelékei. Ika itt ismerte fel Gyula valódi értékét. Ez magyarázza, hogy élete utolsó percéig szinte anyáskodó türelemmel vette körül, bocsájtotta meg emberi gyengeségeit. Itt áll szemünk előtt Laló és Ika házassége. Lalóék a fiatal szívek lángoló szerelmével kötötték egybe életüket és a tiszta forrás az évek folyamán elposványosodott. Két egymásra acsarkodó, egymás vérét szívó pióca lett az ideális szerelmes párból. Ikáék házasságát a megfontolt érdek hozta létre. Semmi fennkölt illúzió, csak az életveszedelem, a közös sors hozta őket közel egymáshoz, ismertette meg énjük igazi voltát. Sokszor beszélgettünk családon belül arról, hogyan képes Ika Gyulához így viszonyulni, olyan gyöngédséggel fedezni hibáit, botladozásait. Még titokban meg is gyanúsítottuk, hogy mások előtt megjátssza a jó feleség szerepét, nem akarja, hogy sajnálkozzanak életén.

Tévedtünk. Ika ezt őszintén, tiszta szívből tette, aminek gyökere a székpataki felismerésben keresendő. Azon nem csodálkoztunk, hogy Gyula szereti, becsüli Ikát. Azt viszont nem gondoltuk volna, hogy kapcsolata olyan mély, hogy Ika halála után élete már csak vergődés, ha igaz a fáma, önszántából vetett véget annak.

Egy év letelte után a szétrugott család Hévízen ismét összekerülhetett. Előbb Gyula, mint Fakitermelő Vállalat főgépésze került oda, lakást is kapva üzemétől, iskolakezdeményezésre már Ika is oda kapott kinevezést.

Gyönyörű környezet. A tajtékzó, köveket görgető Maros ott morajlott pár lépésre szegényes lakásuktól, az őserdők két oldalt ölelő karokként ontották a kristályos levegőt. Nem lehet

csodálkozni, hogy a hajdani Bánffy grófoknak ez volt kedvelt nyaralójuk, hisz a föld mélyéből feltörő meleg gyógyforrás vizénél üdítőbbet sehol nem találhattak volna. Ennél pompásabb idegszanatóriumot nem ajándékozhattak volna egy széttépett család engesztelésére. Csak ne lett volna olyan távol a családi magtól, s főleg Vásárhelytől, Ika számára az életet jelentő várostól. Ennek a vonzereje nem hagyta nyugodni. Mindenáron vissza kell kerülnem oda! Ika akkor már annyira elismert, kiemelkedő tanerő volt, hogy erre sem kellett sokat várniuk. Gyulát is mint jó szakembert, könnyen felszipantotta az iparosodással fellendült vásárhelyi nagyüzem. A történelem nyomása is enyhült, egy gépésznék hamarabb megbocsájtották a kulák bélyeget, csak a lakás gond, az ne volna! Összefogott a nagycsalád minden tagja, mozgósítottak minden barátot, ismerőst, míg nagy nehezen megszerezték egy kis lakást a Csillagköz 6. szám alatt. Csillagköz. Mennyit sugdolóztak diáktársaim annak idején e bűvös szóról. Ott volt a város nyilvános háza, az a bizonyos piros lámpás ház, ahol jó pénzért árulták az örömet, a kielégülést. Sőt az is köztudott volt, hogy egyik iskolatársunkat azért tanácsolták el az iskolából, mert az ott megkapott nemi baj kitört rajta a kollégiumban, és bevallotta, hogy ott szerezte. Rég volt, mese volt. Akkor messze ívben kerültem el azt az utcát. Gondolhattam volna-e, hogy két évtized múltán épp Ika fog abba a házba költözni, hogy haláláig ez nyújtson számára menedéket??

Otthont teremtett a földszintes, két szobás, közös konyhás, zsebkendőnyi cementes udvarral bíró, sötét lyukban, ahová mindenikünk örömmel ment látogatóba, mert vonzott az Ika légköre, vagy talán életerejének lassú, de biztos fogyása. A kézimunkákkal, népi hímzett párnákkal, ízléses képekkel lakályossá tett szobák pihenő helyül szolgáltak a testvérek vidéken élő tagjainak, mint annak idején az Aranka kollégiumi otthona. Itt nem volt soha feszült légkör, nem cikáztak veszekedések szikrái, soha egyik sem érezte vendégnek magát. És ennek ellenére volt valami megmagyarázhatatlan, balladai balsejtelem az otthon levegőjében. Valami megfoghatatlan érzés, hogy közeleg a tragédia, jön feltartozhatatlanul a vég. Nem visszavetítése ez az eseményeknek. Ika volt a tíz testvér közül az, aki mindenik gondjainak keresztjét hordozta. A keresztbordozásnak ez a kínja, a mások sorsáért való szüntelen aggodalma mellé mázsás súllyal nehezedett a saját családja. Legnagyobb fia könnyen önállósította magát. De ott volt a középső, nagyon korán gyönyörű lánnyá bontakozó Gyöngyi, aki édesanyjától olyan vérmérsékletet örökölt, hogy az addig legragaszkodóbb gyermekből egy kicsapongó, botrányokat okozó, hírhedt ledér lett. Korán férjhez ment, szép gyereket szült, de férjét öngyilkosságba kergette, s maga élte ledér életét.

Ikának mennyi keserűséget kellett lenyelnie! Ugyanilyen küzdelmébe került a legkisebb taníttatása, aki túl szép fiú volt ahhoz, hogy komolyan vegye feladatát. És még ha hozzávesszük az önemésztő, saját egészségével nem törődő Péterfy örökséget, a mértéktelen gyógyszerzedést, a doppingoló feketéket és állandó cigarettázást, megértjük e komor képek jelenlétét, a balsejtelmet.

Ika egész életében anyagi gondokkal küzdött. Semmi érzéke nem volt a megkeresett pénz elköltéséhez. Szomorú örökség ez is, amikor épp az Ő feladata kellett volna legyen, mert férje, amíg birtoka, gazdasága volt, megengedhette magának a költekezést, mulatozást. Most is, ha pénzt tudott a zsebében, nem volt képes ellenállni az alkohol csábításának. Ika állandóan ügyelt rá, de ha nem állt mellette, Gyula engedett a csábításnak. Ez is feszültséget okozott életében.

De korai halálát mégsem ezek okozták, hanem Laló tragikus elvesztése. Nagyon szerették egymást, talán túlságosan is. A veszteség végleg összetörte, ettől kezdve élete egy hosszú haláltusa volt, ami két évig tartott. Ezt a két évet is a gyógyszereknek köszönhetjük, mert közvetlenül a Laló halála után olyan szívgörcei jelentkeztek, amivel hónapokig fektették a klinikán. Utolsó találkozásunkkor már alig tudott az utcán járni, fulladt meg a kinti levegőtől.

De nem hagyta el magát, intézte családja ügyeit, cipelte mindnyájuk keresztjét, gyúrta magába gyógyszereket, szívta az erős cigarettát. Még halála pillanatában is párnája alatt volt az el nem szívott mérég.

Az élők a holtakról

A vonat kerekeinek furcsa kattogása és a vagon folyosóján tülekedő álmos-morcos emberek szitkozódása térített vissza a reális életbe. Kolozsvárra fut be vonatunk. Felkaptam a kabátom, kezemben a táskám, és már ugrásra készen állok. Rápillantva karórámra, konstatalom, hogy az új napból is elábrándoztam három órát, igaz a határnál egyet előre vittem.

Kolozsvári állomás, diákkorom emlékei! Ha az órát előre lehet állítani, miért ne lehetne az éveket is visszacsavarni? Mi az a negyven év? A hajdani teológus sáska könnyedségével pattanok le a ronda ocsmányságról és gangosan lejtök a kijárat felé. Csak az a furcsa, hogy minden női szem unottan siklik el fölöttem. Sebaj! Úgy sem várhat senki az állomáson, megírtam Liliéknek, hogy senki se jöjjön elibém. De ni-ni, Sanyi áll ott hét és fél évtizedét meghazudtoló vizsla-szemekkel! Ha már diákká állítottam vissza koromat, legyenek az akkori mókacsináló diák.

Összehúztam magam, még le is kucorodtam, hogy kisebbnek tűnjek, így a Sanyi pásztázó tekintete átsiklott felettem, csak amikor testközelségbe értem, öleltem át a meglepődött drága sógort. Sikerült a móka, aminek családjunkban Sanyi a legnagyobb mestere. Jót derült, s vígan vágtunk neki az éjszakai felüdítő sétának. Közben megtudakoltuk egymástól a legfontosabbakat, aminek summája, nagyobb baj nincs a családban, csak az idő múlásának gyógyszerét nem fedezték még fel, így mind bandukolunk az öregségen keresztül a megöregedésbe s onnan tovább.

Hát nem Lili is bagolykodott megérkezésünkre várva!? Majd kipihenjük magunkat reggel, nem hajt a tatár. Azért amikor a puha, vetett ágyba behuppanhattam, nem áltathattam magam, vén csontjaim kívánták a vízszintes helyzetet. Bezzeg akkor diákkoromban, három éjszakát is végigtáncoltam és napközben sízni mentünk barátaimmal. Most azonnal álomba zuhanom, nem hiányzott a vonat kattogása.

Reggel a Liliék mocorgására ébredtem. Az este bevett altatók még kábává tették agyamat, csak a régi falóra monoton ketyegése, és az órák, félórát jelző jól ismert zengő hangja tudatta tudatommal, hogy hol is vagyok. Ez a hang röpített ismét vissza a távoli múltba, Udvarfalvára, amikor még tizenegy éves elemistaként ott töltöttem egy évet. Boldogan jött haza a fiatal Sanyi a nagy hírral, hogy Várhegyről vagy honnan megvette az órát, hozzá asztalt, székeket és egy nagy kredencet. Micsoda öröm volt ez a fiatal anya számára. Be lehetett rendezni a középső szobát is! Azóta ötödik lakásban élnek, de az óra ketyeg és zengi az idő múlását. Az akkor csecsemő Sanyikából 50 éves meglett ember, az ifjú házásokból hetvenen felüli öregek lettek. Mennyivel tartósabbak a holt tárgyak, mint az élők!

Épp a célból vagyunk most itt, hogy azokról beszélgessünk, akiknek már régóta megállt az órájuk, megszűnt számukra a tér és az idő, az elmúlás, enyészet pontot tett életükre. Azért, hogy hármásban megkíséreljük a lehetetlent: feltámasszuk a feledés rétegei alól életüket. Igen, az idő múlása olyan, mint a finom porhó, amelyik szinte észrevétlenül hull, hull és borít növekvő takarót az emlékekre. Három fehérhajú, riadt nyúl kapargatja a vastag hóréteget, hogy mentse, ami még előkotorható a négy testvér emlékeiből.

Ma Lili legidősebb az élők közül, az Ő emlékezete nyúlik legtávolabbra a múltba. Sanyival annyira összenőttek, hogy szinte gondolataik is egyé lettek. Ez az egybeforrottság teszi életüket vonzóvá, emlékeiket drága kincsé.

Most döbrentünk rá arra, hogy milyen megbízhatatlan műszer az emberi emlékezet, milyen nehéz feladat kiásni az évtizedes ráakódások mélyéből az emlékeket. És méghozzá mi Lilivel

az Apám sokszor derűt keltő memóriáját kaptuk örökségül. Akkor nagyokat neveltünk azon az estén, amikor Apám leutazott Szeredába és Anyám megbízta, hogy menjen el az orvoshoz és írasson gyógyszert, mert valamelyik gyermek beteg volt. Apám hozza gyógyszert és a receptet, amelyiken Péterfy Albert neve áll. Kérdi Anyám, ki ez az Albert? Apámból kitört a méreg: a franc egye meg, nem jutott eszembe a gyermek neve. Pedig abból tíz is volt. Bezzeg most nem neveltünk! Vagy az Aszpirin akkor került forgalomba. Apám a patikában Antracént kért helyette a patikus nagy megdöbbenésére. Félek, mi is sok hasonló melléfogást fogunk elkövetni.

De nem csak megbízhatatlan a memóriánk, hanem rövid szálú is. Vannak emberek, akik két-hároméves korukig is vissza tudnak emlékezni bizonyos eseményekre, nálunk ez nyolc-tíz éves gyermekségünkig ér csak el. Ezért derült ki mindjárt Gizus életének emlék gyűjtésénél, hogy Lili nem tud semmit Gizus életének első szakaszáról. Érthető, hisz Gizus 1896-ban született Pusztakamaráson, Lili ugyan csak ott 1903-ban, így ez a hét év korkülönbség azt eredményezte, hogy csak a lánnyá serdült Gizusig érnek vissza első megbízható emlékei. Mindegy, ez van, ezt kell tudomásul vennünk.

Annál nagyobb erővel és hőfokkal tört fel az emlékezés gejzire Aranka és Laló gyermekkorával kapcsolatban. Érthető, hisz Lili és Aranka közt csak másfél év a korkülönbség, Laló pedig az öccse volt.

Amikor a fruska Arankáról beszélt, arca kitüzesedett, valósággal átlényegült, mintha ő maga is leánykává fiatalodott volna, okuláréján át okos szemei fénylettek az átélés hatására. Ott élt előttünk az a tűzről pattant, örökös lángolásban égő, mosolygó és indulatos, vígan nótázó és bosszankodó, kisebb testvéreit fegyelmező, minden csínytevésre kapható, csengő hangjával az egész házat betöltő testvér, akire Lili, mint nagyobbra csodálattal nézett fel.

Különös adottsága, a rendteremtés, intézkedni tudás már egész fiatal korában kiütkezött. Hamar rájött, hogy otthon valami nincs rendben. Anyámat a sok apróság gondja, no meg bizonyos lágysága, túlságos meleg szíve, képtelenné teszi a házirend fenntartására. Aranka vette át ezt a feladatot. Nemcsak dolgozott, hogy égett keze alatt a munka, hanem irányított, parancsolt, fegyelmezett. Leánytestvéreit munkába állította, a fiúkat megfenyítette. Lalót sem kímélte, aki pedig Anyám becéje volt. Anyámnak három fia halt Kamaráson, tán ezért is túlságosan elkényeztette Lalót. Más sem kellett Arának! Lilivel megfogták, behúzták a budiba és jól elnászpángolták. Ha árulkodni mert Anyámnak, a porció duplán kijárt.

Lacival volt a legtöbb baja, ezzel a vakmerő, akaratos kölyökkel, akinek mindene a fára mászás, madarászás, erdőbe járás volt. Lili még most is, félszázad távolából izgatottan meséli el, hogy Selyében volt egy évszázados nagy diófánk, a még általunk is jól ismert úgy nevezetett „nagydiófa”. Olyan vastag volt alul a törzse, hogy négyen sem tudtuk volna átkarolni. Ennek volt magasan egy vízszintesen kinyúló vastag ága. Laci a kocsiszín tetejéről felmászott a fára, és ezen a kiálló ágon sétált. Hajmeresztő volt, akár egy kötéláncos mutatványa.

Aranka meglátta, a fa alá ment, kedves szóval lecsalogatta öcsikéjét, s amikor az földet ért, elkapta, fejét a lába közé fogta és fenekét alaposan elnászpángolta.

Ott ültünk Sanyival, mint két kivénhedt, megkopaszodott kőszáli sas és neveltünk igaz lelkünkéből. A meleg, otthonos szobában megszűnt az idő, eltűnt szemünk elől a tér, mi is ott éltünk a selyei parókián, ahol Aranka volt a karmester és zenekar egy személyben. Lili az ebédet már előző nap elkészítette, a jelenre semmi gondja nem volt, lubickolhattunk a századelő furcsa világában.

Aranka rendteremtő készsége nem csak a gyerekekre terjedt ki, Ő volt a tíz testvér közül az egyetlen, aki még Apámmal is, a félelmetessel is perbe mert szállni. Nagytakarítást rendezett testvéreivel. Mostak, súroltak, törülgették szegényes butorainkat. Apám tán észre se vette, a

kertből sáros lábbal bement valamiért a frissen súrolt szobába. Aranka, aki épp olyan hirtelen haragú lobbanékony volt, mit apja, rákiáltott Apámra:

- Nem látja, hogy most súroltunk! Miért nem vigyáz egy kicsit?
- Megfagyott a levegő, Apámat elöntötte a mérég, ráordított lányára.
- Nem fogod be a szádat, hogy merészelsz velem így beszélni?

De Aranka igaza tudtában nem volt megfélemlíthető. Visszaszájalt.

- Mi mint cselédek dolgozunk, hogy rend legyen, és Apám még ordibál ránk.

Földhöz vágta a kezében tartott portörülőt és elrohant. Egyiknek sem kellett sok idő, hogy haragjuk ellobbanjon. De Apám érezte, hogy lányában megfelelő partnerre talált. Sokat megengedett, elnézett Arankának, amit egyikünk se mert volna megkísérelni.

Szervezni, irányítani, tevékenykedni, ez volt életeleme már fiatal lány korában. Az első világháború adott lehetőséget adottságai kiélésére. 1916-17-ben a falu férfi népségét elvitték, otthon csak az asszonyok és a gyermekek voltak. Nem volt, aki a földeket megművelje, nagy volt a nyomor. Apám kieszközölte, hogy a falu apa nélkül maradt gyermekei részére ebédet főzzenek, és mint a mai napközi otthonban, egész nap foglalkoztassák őket. Ez a feladat volt igazán izgalmas Aranka egyéniségének! 100-120 gyermeket maga köré gyűjtött és egész nap zengett a nagy iskolaudvar a gyerekdaloktól, nevetéstől. Hogy tudott játszani, fegyelmezni, együtt élni a gyermekhaddal! Milyen remek pedagógus lehetett volna belőle!!

A múltba révedő Lili határozottan állapította meg, hogy Aranka szép volt, rendkívül szép! Szépsége nemcsak jókedvében ragyogott, de haragosan tomboló dühében talán még elragadóbb volt. Tudatosan volt szép, nem mint Gizus. Ő értett ahhoz, hogy szépsége hódító fegyver legyen kezében.

Háború volt. A tisztek cserélődtek a környékbeli alakulatoknál. A selyei parókia úgy vonzotta a fiatal katonákat, mint méz a méheket. Aki a vidékre került, társaitól tudomást szerzett az eldugott falu kincséről, és jöttek azzal az ürüggyel, hogy a jó humorú papot meglátogassák, de azzal a céllal, hogy Arankát megismerhessék. Két komolyabb szerelmére emlékszik vissza Lili, egy cseh főhadnagyrá és egy Schült Sándor nevű Dunántúli tisztre, akikkel még sokáig leveleztek. Persze, ügyeljünk az ítéletalkotással. A század elején vagyunk, amikor a társadalmi etika merőben más volt, mint ma. Akkor két fiatal ismeretsége nem lépte át a társalgás, kézfogás határait. Ezek az udvarlások nemcsak a család, hanem a falu nyilvánossága előtt játszódtak le. Senki abban kivetni valót nem találhatott. Amikor Apámnak Selyéből való kibúcsúzása volt, egy értelmes székely presbiter, Csongai bácsi ezt mondta: „Mi selyeiek nagy területeket bejártunk (szenesek), s bár a tiszteletes asszonynak hét leány van, de soha egyikről sem hallottunk semmi rossz hírt”.

A háború után visszaállt a polgári rend, megspékelve a román világ hozta nemzeti elnyomással. De a fiatalság olyan erő, mint a tavaszi napfény a növények számára, azt sem lehet letörni. A vidéki ifjúság élte a maga évszázadok óta meghonosodott külön világát. Ma ez úgy eltűnt, mint a régi népszokások nagy része, azzal a különbséggel, hogy ezt tudatosan próbálgatják felinjekciózni, átfestett népies formában konzerválni, míg a falusi középosztály hagyományaival a kutya sem törődik. Pedig azok is szépek és erősek voltak.

Azon a vidéken, de úgy hiszem országosan minden falu két egymástól elkülönített rétegből állt. A nagy földműves réteg felett szinten minden faluban élt pár család értelmiségi (pap, tanító, jegyző, földbirtokos, kereskedő). De a kisebb falvakban csak a pap és kántor. Ez a két réteg érintkezett ugyan egymással, de nem vegyült el. Ugyan mit kezdhettek volna a földműves fiú a papkisasszonnyal, akinek nincs földje, nem ért a mezei munkához, a paraszti életformában járatlan. De ugyanilyen képtelenség lett volna, ha egy értelmiségi család fia falusi lánynak udvarol (lásd. Kodolányi János életét). Így tehát a „nadrágos” családok egymástól távol levő falvakban szétszóródva éltek. Szétszóródva, de nem elkülönítve. Ezek tudtak egymásról, számon tartották egymás családi életét, mert ez gyermekeik párválasztása

érdekében igen lényeges volt. Kihez adjam férjhez a lányomat? Ki lesz alkalmas párja fiaimnak?

Ez a szükség teremtette meg a kosaras bálók rendezését. Hogy is történt egy kosaras bál? Ezt egy vidék fiatalembereinek aktív csoportja szervezte. Rendszerint egyik központi fekvésű, alkalmas helyiséggel rendelkező termében (iskola, kultúrház) hívták össze. A rendezők engedélyt szeretek a bál megtartására, a terem használatára, zenészeket szerződtettek, a kitűzött időre meghívták a környék fiatal lányos családait. E meghívás rendszerint szóban, de meghívókkal is történhetett. Aláhúzom, hogy ide a családokat hívták meg. A lányos családok lázasan készülődtek, mert ők hozták a kosarakban a hideg sülteket, tésztákat, minden finom falatot. A fiús családok italokról gondoskodtak.

Amikor elérkezett a nagy nap, a falvakból szekéren vagy szánkon útra keltek legszebb ruháikban a famíliák. Igyekezett minden család kitenni magáért. A lányok életében különösen nagy esemény volt ez, nemcsak mulatsági lehetőség (az sem megvetni való), esetleg sorsdöntő lehetett az itt kötött ismeretség, szövődő szerelmi szál. Az nem fordulhatott elő, hogy egy lány kíséző (gardedám) nélkül jelent volna meg.

Mindezt azért kellett kihangsúlyozzam, hogy megérthessük Lili beszámolóját. Amikor e hajdani kosaras bálokról szólt, hangjából egészen halvány malíciát szűrök ki, amin nem csodálkozom, mert szerinte ezeknek a vidéki összejöveteleknek csillaga, koronázatlan királynője Aranka volt.

Anyámat lefoglalta a sok apróság gondja-baja, de a felejtetetlen torboszlói Ilona néni mindig örömmel és büszkén vállalta a gardedám szerepét, vitte unokahúgait a kosaras bálra. Mindent elkövetett, hogy jól érezzék magukat, és semmiben segítséget ne lássanak. A Péterfy lányok soha petrezselymet nem árultak. Sőt! Állandó hódoló társaság gyűrűzött főleg Aranka körül. Boldog volt az a fiatalember, akit elragadó mosolyával, egy-egy odavetett csipős megjegyzésével kitüntették, vagy táncra kérhette fel. A táncolásban, éneklésben, de szépségben sem akadt párja.

Többen versengtek kezéért, Belle Lajos gazdasági akadémiai hallgató volt legkomolyabb udvarlója, akinek az Aranka iránti vonzalma talán soha nem szűnt meg. Kifürkészhetetlen az emberi sors alakulása! Épp ennek a minden érvényesüléshez szükséges adománnyal pazarul elhalmozott lánynak élete lett legsötétebb és legrövidebb.

Az öreg óra már rég elütötte a tizenkettőt, amikor Lili észbe kapott. Amíg a konyhában előkészítette az ételt, Sanyival leugrottunk a boltba valamit vásárolni.

Hová lett a régi diákvárosom, az akkori Kolozsvár? Emberek nyüzsögtek az úton, az üzletekben, de alig hallani magyar szót. Íme, a román politika céltudatos eredménye! Mátyás királyunk Fadrusz által készített monumentális alkotása és szerény szülőháza már csak a régmúlt magyar szellemiséget sugározza, a jelen rohanó emberföregete a fájdalmas valóságot: Napoca-Cluj. De hallom Kölcsey intését „múltba visszamerengeni mit ér”.

Siessünk haza, vár Lili. Ülünk hárman a konyhai asztal körül, mind hajdan Udvarfalván.

Ugyanaz a konyhai kredenc, azok a kések, villák, itt a régi, akkor ezüstnek vélt cukortartó is. Igen, a tárgyak és az emberi élet. Hát Aranka és a többiek? A holtak?

Ebéd után az öregnek kijáró kis szundítás felfrissítette mészben túltengő agyunkat, ismét ott ültünk hármasan a kis kerek asztal mellett és megpróbáltuk egyetlen kérdés nyitjára némi feletet találni. Gizus és Aranka ugyanazoktól a szülőktől származnak, így genetikailag közel állnak egymáshoz. Mégis mi lehet az oka, hogy egyik egész életében pesszimista, önbizalom hiánytól beteg, bár életkörülményei az ellenkezőt kellene, eredményezzék, a másik optimizmust sugároz még a legsötétebb élet szakaszában is, másoknak erőt, vigaszt tud adni, miközben őt felőrli élete elrontott malomköve? Ez a beszélgetésünk már nem az emlékek kibányászása, hanem a sok miértre való válaszkérés.

Nézzük csak a Gizus életét! Amikor hajdan, 1908. április 12-én a selyei szekérkaraván meghívott papjukat Székelyabodból Selyébe döcögtette a Bekecs hegy horpacába, a legnagyobb gyerek már 12 éves kamaszodó lányka. Vagyis életének első iskolái Pusztakamaráson és Abodban lehettek. Lili még arra is emlékszik, hogy Marosvásárhelyt a polgári iskolába járt, aminek akkor még nem volt bentlakása, így bizonyos Veszfán Kata néninél lakott.

Ennek elvégzése után, a Debrecenben lévő híres Dóczyba kerül tanítónő képezdébe. Bár másodéves korában súlyos beteg lett és egy évet magántanulóként végez, de az akkor nagy kincset érő Elemi Népiskolai Tanítónői oklevelet Debrecenben 1915. június 28-án jó eredménnyel megszerezte.

Sőt még ez év október 6-tól a nagykendi református iskolához rendes tanítónővé nevezik ki, ahol az iskola épületében egy szobát rendezhetett be lakásául. Tehát még nem töltötte be a 19. évét, máris diplomás, stabil állása van. Kell e ennél nagyobb sikerélmény egy ember életében. És ha hozzátesszük azt is, hogy nagyon csinos, feltűnően szép leány, mi lehetett oka az önbizalom hiányának.

Ezzel ellentétben Aranka a parajdi elemi iskolán kívül nem tanulhatott tovább. Otthon ragadt Selyében, a világ háta mögött. Rászakadt a nagycsalád minden gondja, jöttek a háborús évek keserves esztendei, a menekülés, az élet újrakezdésének nehézségei, az otthon fojtogató légköre. És Ő mindig vidám, kiegyensúlyozott, a család motorja, a kicsik nevelője, környezetében a napsugár, aki optimizmust, reménységet áraszt. Nem irigyli azokat a testvéreit, akik iskolába járhatnak, soha nem töri le a maga helyzete, egyszerűen, természetesen elfogadja a körülmények adta életét, sőt a legkeservebb helyzetben is meglátja az apró örömeket, ki tudja halászni a zavaros áradatból a valódi értékeket.

Nehéz a fogas kérdésekre megnyugtató feleletet adni, pedig Sanyi is töri mindig sziporkázó agyát. Előhozakodunk Gizus betegségével, ami még képzős korában támadta meg. Vajon ha akkor nemcsak az Anyám orvostudománya, ami főleg a vizes borogatásból állt, lett volna kéznél, hanem az azóta eredménnyel alkalmazott streptomycin kúrát alkalmazták volna a vizes mellhártyagyulladásnál és nem marad annak utóhatásaként a TBC bacillus, más lett volna Gizus élete, életszemlélete? Kétségtelen, ez is közbe játszott. De vajon első önálló tanítóskodása éveiben, amikor még karján nem jelentkeztek a csonttuberkulózis jelei, miért nem talált magához illő élettársat?

Egy év múlva 1916. december 19-én áthelyezik Nyárádmagyarósra. Épp 20. születésnapját tölti akkor. Aranka akkor 15 éves. Mennyire különböző két világ, mintha nem is volnának testvérek. Gizus a tanult, művelt tanítónő, a világ megítélése szerint büszke, megközelíthetetlen, fensőbbes szépség. Aranka a selyei, iskolázatlan papleány, csupa élet, temperamentum, mindenkit elkápráztató, maghoz bilincselő leányideál. De mi teszi ilyenné az egyiket, merőben mássá, ellentétessé a másikat?

Ráfoghatjuk az iskolai nevelésre is. Gizus nem a selyei kohóban formálódott emberré. Csak vakációzó diákként járt haza, csak távolról, kívülről élte az otthoni sorsot. Őt az iskolai közösség érlelte jellegzetesen értelmi lénné. A régi típusú iskolarendszer épp zártsága, világtól való elkülönítése által jóval hatásosabb jellemformáló erő volt, mint a mai. Ez a zártság zárkózottabbá tette a gyermeki lelket, lenyírta szárnyait, megbénította cselekvőkészségét, gátlásokat épített ki benne, megtanította képmutatásra, színészkedésre. Az önuralom mellé önhihtséget, az ismeretek birtoklásához büszkeséget ragasztott. Egyszóval szellemi lénné nevelt, de nem nyílt, őszinte emberré.

Ezzel szemben Aranka a selyei kis közösségben szabadon szárnyalt a maga szűk világában, élete a szüntelen tevékenység, a napi feladatok elvégzésére, a rendteremtés minden energiáját igénybe vevő szerepe a családban. Állandó aktivitás, ami nem ad időt a töprengésre, befelé nézésre.

Vagy talán még mélyebben, a gének misztériumában van a magyarázat? Már születésünk pillanatában más-más örökséget hordoztak, és ezeket csak módosította, erősítette vagy gyöngítette a környezet nevelő hatása? Mert az a tény, hogy Gizus nemcsak azért lett olyan aggályoskodó, minden cselekedeteiben tétovázó, az idegenekkel szemben bizalmatlan, gyanakvó, önmagát megjátszó, mások szeretetét, elismerését elnyerni akaró, önbizalom nélküli egyéniséggé, mert iskolázhatott. Hanem elsősorban azért, mert ilyen tulajdonságokat hozott magával. Hogy honnan? Azt nem tudjuk pontosan nyomon követni. Vagy mégis? Hát Apám lelke mélyén nem élt ott ez a gyanakvó, embereket nehezen elviselő, másokkal szemben türelmetlen, begubózásra hajlamos én? Ezeket és a többi ki nem mutatható örökségeit volt ami életében pesszimizmusra, önbecsmérlő sötétlátásra csiszolja: jobb karjának lebénulása, férjhezmenetelének kudarca, vénkisasszonnyá öregedése.

No, és Aranka? Már említettük robbanékonyságát, amit volt kitől örököljön. Ez olyan erős genetikai vonás, amit még az Anyám nevelő hatása sem volt képes megszelídíteni. De tüzes jókedvét, megsemmisíthetetlen optimizmusát, fergeteges temperamentumát, boszorkányos munkatempóját, fölülmúlhatatlan gazdasszonyi képességeit ugyan honnan hozhatta?

Liliből e kérdésre adandó válasz helyett az emlékek bugyra szakadt fel és mesélt, mesélt az Aranka rendkívüli házi- és gazdasszonyi képességeiről. Most csak egyet jegyzek fel. Amikor még Udvarfalván laktak, hozzájuk nagy vendégsereg gyűlt össze, Aranka is köztük volt. Lili mindent előkészített, szépen feltálalta az ételeket. Aranka végignézett a terített asztalon és csak annyit szólt Lilinek. No, várjon! Egy pillanat alatt mindent úgy átrendezett, feldíszített, hogy a belépő vendégek csodálattal álltak meg. Ezt nem lehet tanulni, ehhez veleszületett szépérzék kell. Egy-egy új gazdasszonyi ismeretének közlésekor sokszor azt félbeszakítva mondta: Lili, én ezt magának hiába mondom el, maga ezt nem tudja megcsinálni, magának nincs türelme, érzéke. Persze, azért mindent elmagyarázott. De igaza volt: érzék kell! Nála ez az érzék, adottság olyan erős volt, hogy amit látott az idős, előkelő családok asszonyainál, azokat spongya módra magába szívta, hasznosította.

Búvópatak-örökség, aminek túlsó vizét mi már nem láthatjuk, mert sem Anyám, sem annak szülei nem rendelkeztek ezzel az adománnyal. Szüksége volt rá szegény Arankának, mert optimizmusa, emberekkel való bánni tudása, gazdasszonyi adottságai segítették át életén. Ez volt az Ő diplomája, apanázsa.

Ismét az étkezés rendje tett pontot beszélgetésünkre. Óh, nem a korgó gyomor, ebben a korban az már örül, ha nem adunk munkát számára, hanem a beidegződött reflex. Valljuk be alázattal, hogy mindnyájan Pavlov kutyájává lettünk. Amikor elérkezik a nap bizonyos szakasza, ülünk a terített asztalhoz, és csupán megszokásból, mint rossz pap a litániát, pergetjük le az étkezés ceremóniáját. Utána még tévét is néztünk, azt is megszokásból, hogy nyugodtabb legyen az álmunk.

Reggel a nap megelőzött minket, javában képmutatóskodott, amikor mi felkecmeregtünk, el akarván hitetni, hogy még mindig nyár van októberben. Akárcsak a mi kuriózumunk, Honti Hanna 80 éves tipegésével, betanult pózaival játssza a fiatal, bűbájos balerinát. Mennyi csalást produkál az élet, amikor mást mutat, mint a valóságban.

Hármasban ismét előkészítjük emlékezéseink ásóit, hogy amit lehet, előkotorjuk a múltból. Ma Laló életét próbáljuk visszahozni, annak rugóit megérteni. Róla is legtöbb emléke Lilinek lehet, hisz gyermekéveit együtt szenvedték végig, és a szenvedés mélyebben öli be magát az emlékezetbe, mint a múltó örömök.

Először is vegyük számításba azt a helyzetet, amit a gyermek Laló elfoglalt a Péterfy család életében. Amikor 1905. március 13-án Kamaráson megszületett a család hetedik gyermekeként, három fiú bátyja (Károly, Zsigmond és Béla) már a temetőben pihentek, a három nővére (Gizus, Aranka és Lili) jó egészségben növekedtek. Tehát Laló volt a trónörökös, a családi név egyetlen továbbvivője. A születése utáni évben és arra két évre

ismét lányok születtek (Ika és Emó). Tiszta a kép: öt lány, egy fiú. Milyen nagy gondossággal kell ügyelnie erre az egyetlen fiúra! Annál is inkább, mert keserves tapasztalása van Anyámnak arról, hogy a lánygyermek életképesebbek, ellenállóbbak a fenyegető betegségekkel szemben.

Ez a Laló is milyen nehezen fejlődik, étvágytalan, gyenge fizikumú. Talán épp azért, mert túlságosan sokat törődnek vele. Szinte erőszakkal tömnék bele a legjobb falatokat, de neki nem kell. Bezzeg a lányok irigy, sóvár szemmel figyelik a finom ételeket, felfalják őket szívesen. Laló, ez az Anyám tyúkjá, a féltett, dédelgetett fiú, akire mint hímes tojásra, mindenkinek ügyelni kell, csak taszítja el magától a finomságokat.

De mintha a sors is összefogott volna, hogy a szülők akaratát keresztülhúzza. Lili jószágos arcára még most, 65 év múlva is rémület, kétségbeesés ül ki, amikor az esetet felidézi. Nyár volt. Előtte való napokban egy nagy zápor lezúduló vize színültig töltötte a csatorna alatt álló hatalmas kádat. A négy, öt éves Laló ott játszadozott a tele kád körül. Kis szalmakalapját levette fejéről, beletette a vízbe s élvezettel úsztatta abban. A kalap a kád tulsó felébe vitorlázott és Laló el akarta fogni. Addig, addig kapaszkodott a kád oldalába, amíg egy nagy loccsanás, és fejével a mély vízbe pottyant. Lili ott állt a közelében és azonnal rohant a kádhoz, megragadta a két kapálózó lábát, húzta volna ki, de nem volt hozzá ereje. Kétségbeesett ordításba kezdett: Jaj, Anyám, Anyám, Laló beleesett a vízbe! Szaladtak mindketten, Apám és Anyám. Lábánál fogva kirántották a vízből és életre keltették.

Elképzelni is szörnyű, mi lett volna, ha Lili akkor nincs a közelében, nem veszi észre a dolgot. Az ember nem képes megőrizni a gyermeke életét a hasonló balesetektől, ahhoz Isten oltalma kell. Gondoljunk az egykés szülők állandó rettegésére: Mi lesz, ha ez az egy meghal? Hány megrázó regény, novella témájául szolgál ez a tragédia.

Lili tovább mesélt. Laló jóval iskolába kerülése előtt súlyos ízületi gyulladást kapott. Milyen kétségbeesett harcot vívott Anyám Istennel és a komoly betegséggel! Hány éjszakát átvirrasztott az élet és a halál küszöbén álló egyetlen fiáért? Laló úgy lefogyott, elgyengült a hosszas betegség idején, hogy sokáig jársképtelen volt. Miket élhetett át szegény Anyánk. Lassan, lassan az élet vált erősebbé a párviadalban, Laló fokozatosan erősödött, fejlődött. Iskolába kellett adni. De hová? A helybeli iskola egyenlő a nullával. Kacsó Dénesnél a gyermek semmit sem tanulhat. Ekkor jön Apám döntése: Parajdra az ő nevelő szüleihez menjenek a gyermekek: Aranka, Lili és Laló. Apám döntése parancs, nem változtat rajta az anyai könny. És viszi a gyermekeket a kocsira a parajdi parókiaira.

Lili emlékezete nem őriz ideális képet a parajdi évekről. Először is tárgyilagosan leszögezi, hogy a Lalóval való együttlétük Parajdon kezdődött, mert elemi iskoláik nagy részét ott végezték. Laló nem volt jó tanuló. Sokszor figyelmeztette Lilit Kakucs György tanító bácsi, hogy foglalkozzék öccsével. Mert Lili a legjobbak közé tartozott. Neki elég volt az iskolában órákon odafigyelni, agya mindent elraktározott. De Laló figyelme szétszóródó volt. Lili próbálkozásai sem jártak sok sikerrel.

Legnagyobb baj az volt, hogy otthon senki sem törődött a gyermekekkel. Nagyapa már szélütésesen feküdt, megmozdulni is úgy tudott, ha a gerendából lelógó kötélbe belekapaszkodott. Elég gondot adott egy ilyen beteg gondozása. A gyermekek többlet terhet jelentettek. Lili és Laló egész nap a faluban csatangoltak.

Nem volt a faluban olyan temetés, amin a két gyermek ne bámészkodott volna a keservek között. Egymás kezét fogva beállítottak a katolikus templom rorátéjára, tátott szájjal figyelték a gyönyörű énekeket, a körmenetek élén a pap előtt hintették a rózsaleveleket. Persze, hogy jelentették a hívek a papnénak, hogy unokái merre csavarognak. Otthon jól kikaptak és megvolt a nevelés. Lili még azt is hozzáfűzi, hogy abban az időben szerették meg mindketten a zenét, a pápista orgonazene és énekek hatása alatt. Otthon, Selyében is ezeket énekeltek, amiért Apám sokszor összeszidta őket.

Most mesélte Lili azt is, hogy parajdi nagymamánk 1916-ban, amikor már rég özvegyen élt, épp Selyéből való menekülésük napján állított be hozzájuk és velük ment Lándorba is. Utána is Selyében maradt, beteg lett, Anyám nagy gonddal ápolta egész haláláig, ott is van eltemetve.

Négy évre elszakadtak a testvérek egymástól, mert Laló a Marosvásárhelyi Református Kollégium diákja lett. Ezekről az évekről semmi adatom nincs. De következtethetünk annyit, hogy a tanulás mezején ott sem szagathatta el hámistrángot.

Ismernünk kell az akkori értelmiségi családokból származó gyermekek érvényesülésének útját. A gimnáziumba minden gyermeket beadtak. Ha ott nem állta meg a helyét, az első vagy második osztályból kibukott, inasnak (ma ipari tanuló) adták. Ezzel is fenyegették az iskolába adott fiúkat: „Vigyázz, ha nem tanulsz, suszter inas lesz belőled!” Ha a négy alsó osztályt gyenge eredménnyel végezte el, és az akkor megkövetelt kis érettségien nem ment át, rendszerint tanítóképzőbe adták. Másra nem jó, lesz belőle tanító. Csakis azokkal végeztették el a gimnázium felső tagozatát, akik remélhették az érettségi megszerzését is. Ma talán furcsán hangzik, hisz ma olyan természetes, hogy minden átlagos képességű és egy icipici szorgalommal bíró tanuló leérettségizik. Sőt már évekkel ezelőtt fennen hangoztatták, hogy minden állampolgárnak legalább érettségije kell legyen.

Itt látnunk kell egy fogalom tartalmának megváltozását, legalább is devalválását. Századunk elején az érettségi komoly társadalmi értéket jelentett. Szinte kaput, útlevelet az uralkodó osztályba való belépéshez. Gondoljunk Móricz Légy jó mindhalálig című regényében Doroghy Laci alakjára. Ha erdélyi viszonylatok közt nem is ennyire kihegyezett, sorsdöntő a kérdés, de az érettségi megszerzése, főleg magyar fiataloknak, valóban nehéz feladat volt. Például az én osztályomban, elsőben 110-en voltunk, ebből rendes időre még tízen sem érettségiztünk le.

Lalónál nem láttak reményt erre és úgy hiszem, ezért járt csak négy gimnáziumot és utána Nagyenyedre ment Tanító Képzőbe.

Itt ismét Lili veszi át a szót, mert három évig Enyeden együtt jártak. Volt baja Lalóval elég, viszont Lalónak Lili közelsége jelentett biztonságot.

De még mielőtt rátérnék a Lili emlékeinek leírására, had mutassak rá a fizikai átöröklés egy érdekes vonására.

Vannak családok, amelyekben a gyermekek tizennégy-tizenöt éves korukban már kifejlődött lányok, fiúk. Figyeljünk meg egy mai 8. osztály tanulóit! Vagy emlékszem, amikor első alkalommal mentünk haza Erdélybe, az egyidős két unokatestvér, Katika és Feri fiunk közt milyen óriási fejlődési különbség volt. Katika fejlett nagylány, Feri mellette gyerek. Ez a későn fejlődés jellemzi családunk legtöbb tagját. Ha megnézzük a Laló és az én konfirmációs csoportképünket, ott mindhárman a legfejletlenebbek vagyunk. De így volt az én három fiamnál is. Aztán a pubertás idején jön egy hirtelen ugrásszerű fejlődés. Laló pár év múlva osztályában az utolsó helyről az első lett testnevelés órákon. És ahogy látni fogjuk, ugyanez figyelhető meg szellemi vonalon is.

Ideje visszatérni Nagyenyedre a képzőbe. Egy évvel járt magasabb osztályba Lili, mint Laló. Lili végig kitűnő tanuló volt. Minden könyvét, jegyzetét átadta a nyomába lépő öccsének.

„Vele kapcsolatban – meséli Lili – sok gond szakadt rám. Minden héten kimostam a fehérneműjét, gyakran megvarrogattam felső ruháját, rendbe szedtem elszakadt cipőjét. Ha ritkán valami módon pénzhez jutottam, neki is jutott abból. Nem tudott kellőképpen vigyázni ruházatára, de nem is volt mire.”

Szükszavú tömör mondatok, mégis milyen keserves éveket tartalmaznak. Azt a mérhetetlen nincstelenséget a mai ember el sem tudja képzelni, amiben a mi generációnk felnőtt. Két váltás fehérnemű, egyetlen ruha, egy pár cipő. Ennyit vitt egy diák az internátusba, ami több száz kilométerre volt otthonától. A háború utáni évek. Amikor még sem a posta, sem a vonat

nem működött rendesen. Nem úgy volt, hogy postra adok egy csomagot, és majd otthon kimosnak, megvannak mindent. Bizony volt ing, alsónadrág, amit két hétig is hordtunk, amíg ránk nem bűdösödött, hogy a rongyos felsőruhánkról, cipőkről ne is szóljak.

Lalónak szerencséje volt, amíg Lili is ott tanult, utána már a jó szemű Dódi vette át ezt a szerepet. Így talán inkább megérthetővé válik, hogy Lalónak nemcsak érzelmi kötelékei fonódtak későbbi felesége köré, hanem főleg erkölcsiek, az akkor érte hozott gondoskodás szálai. Laló pici korától elkényeztetett gyermek volt, mindig gondoskodtak róla nagyobb testvérei, s erre a támogatásra rászorult később is.

Sokat beszélgettünk hármásban Laló szellemi felkészültségéről is. Közösen megállapítottuk, hogy az iskolában sok mindent meg lehet tanulni, de úgy is el lehet végezni azt, hogy onnan szinte semmi ismeretet ne vigyen magával. Ez így volt, így van és így lesz. Talán nem is lényeges. Laló már második éve tanító volt, amikor elment Sanyihoz és megkérte, tanítsa meg a törtékekkel való alapműveletekre, mert szégyen ide, szégyen oda: nem tudja. Akibe nincs autodidakta készség, az lett légyen iskolás korában eminens tanuló, az életben elszürkül, értéktelen emberré válik. Az iskola csupán arra jó, hogy némi alapot biztosítson ahhoz, hogy a később támadt szellemi igényét legyen mire ráépítenie.

Anyámnak lehetünk hálásak azért, hogy ezt az igényt mind a tízünkbe átplántálta. Ha végigvesszük a testvérek életét Lilit és Gizust kivéve, mind autodidakták voltunk, vagy egyszerűbben megfogalmazva, az iskola azok számára adott tudást, akiknek módjában állt átrágni magukat a kásán. Ezért tapasztalhattuk, hogy a testvérek közti szellemi különbséget egyáltalán nem az iskolai végzettség döntötte el, hanem az igény kielégítése, mélysége. Laló is majdnem nullánál kezdhetne Tompán, de ahogy az élet mind nehezebb feladat elé állította, úgy képezte magát, tudását fokozatosan gyarapította egészen haláláig.

Milyen könnyedén dobálózunk a halál szóval. Hányszor jelentjük ki könnyelműen: én nem is félek a haláltól, csak az előtte való szenvedéstől. De milyen más az, ha valaki, akit nagyon szeretünk, szemünk láttára szenved ki, távozik el örökre.

Döbbenetes kegyetlensége az életnek, hogy az a Lili, aki diáklány korában Enyedről való hazautazásuk alkalmával a zsúfolt vonat peronján, a lépcső két vasába kapaszkodva testével védte Lalót, hogy ki ne essenek a vonatból, ötven év múlva fehér hajjal kétségbe esett szemekkel figyelje, hogy az ölében tartott, görcsöktől eltorzított fejet. Figyelni azt, hogy annak a hajdani diáknak lélegzete lassan kihagy, megkínzott arcának vonásai kisimulnak, szívverése lassan eláll. Meghalt.

Amikor most elmondja a szörnyű tragédiát, a zokogástól szava gyakran eláll. Sanyi mellette ül, simogatja, csitítgatja. De hogy is történt? 1967 nyarán a három család: Sanyi Lilivel, Laló Dodival és Laci Irénnel megszervezték egy közös nyárvégi üdülést Uzonkába, az egyházi üdülőbe. A kijelölt napon jól felpakolva vidáman vágta neki az útnak. Uzonka Háromszékben a főúttól, ameddig autóbusszal mehettek, még egy jó órai járásnyira van eldugva az ősi rengetegben.

Lekaszálódta a bűdös buszról, fiatalosan lendültek neki csomagjaikkal a hágónak. Laló járt elől nagy hátizsákjával, élcelődve biztatta a lemaradó „véneket”. Még alig helyezkedtek el a kényelmes üdülőben, rohannak Lilihez, jöjjön, mert Laló rosszul van. Szerencsére egy híres szívspecialista, Parády doktor is épp ott üdült, aki azonnal ott termett, megvizsgálta és injekciókkal megállította a szívgyörcsöt.

De megmondta, hogy Laló betegsége életveszélyes, szállítani sem lehet, csak a fekvés, a teljes nyugalom segíthet pillanatnyilag. Az első éjszaka nagy nehezen eltelt, de elszállt a tervezett kirándulás hangulata is.

Másnap könyörögtek Lalónak, hogy maradjon ágyban, s főleg, hogy ne cigarettázzon, de hiába. Ő nem azért jött ide, hogy elrontsa mások hangulatát. Vele ne törődjenek, már máskor is volt szívgyörcse, nem nagy dolog a betegség.

Felkelt, egy pokrócot vett, kísértelt az árnyas fák alá és ott töltötte napját, egymás után szívta cigarettáit.

Este lefekvés után ismét kétségbe esett kiabálás: Laló rosszul van, jöjjenek gyorsan.

Rémesen kínlódott, nem kapott levegőt, két kezével bal oldalát markolászta, arca eltorzult a fájdalomtól. Lili ágyára ült, fejét ölébe vette, vizes ruhával törölte verejtékét, mialatt Parády az injekciókat nyomta belé. Amikor egy pillanatig csillapodott görcse, magához tért, meglátta Dódit és iszonyú dühvel ráordított:

-Takarodj ki innen, nem akarlak látni!

Dódi, szegény kihátrált. De a következő szorítás már az utolsó volt. A szív felmondta további működését, a test elernyed, arca vonásai megnyugodtak, szemét Lili örökre lezárta.

Átbeszélgettük a második napot is. Hétfő volt. Romániában minden héten ezen a napon sugároz a TV egyórás magyar adást. Épp Székelyudvarhelyről a Szejké forrás színhelyéről felvett „Zenés karavánt” közvetítették. Jól ismerjük ezt a csodálatos helyet, múlt nyáron ittunk a forrás kissé petróleum ízű híres borvizéből, láttuk a bivalyak-húzta régi szekeret megrakva korondi korsókkal, amiben a borvizeket szállították a városiaknak. A forrás mellett a nagy réthez faragott székely kapuk nyitnak utat. Most a felvételen ott emberek, főleg fiatalok ezrei gyönyörködtek a jól összeállított műsorban. Az emelvényen hosszú asztal mellett Udvarhelyszék vezetői, írók, költők, művészek, köztük Kányádi Sándor a galambfalvi parasztszülők gyermekéből lett költő, fiatalon öszült értelmes alakja. Ő is beszélt, verseit mondta el nagy sikerrel. A már régebben megjelent verseskötetének címe „Fától fáig” a romániai magyarság életének alaptörvényévé lett. Így kell élni, megőrizni életünket, keresve az elveszett két csengős lovat, a jövő reménységét, lépegetve fától fáig az élet rengetegében. Mennyi rejtett erő, tehetség van e szegény sorsú népben. Igaza van Sütő Andrásnak, hiába folyik évszázadok óta tervszerűen a siculidicium, a székely gyilkolás, ez a nép élni fog!!

Még Ikáról nem beszélgettünk. Lili őszintén bevallotta, hogy szinte semmi emléke nincs a gyermek Ikáról. Olyan gyermek-rengetegben, ami akkor körül nyüzsögte Anyámat, nem is csodálkozhatunk ezen. Majdnem öt év választotta el Lilit Ikától és már ott sorjázott nyomában Emó, Laci, Zoltika, én, Kató és Buba. Ennyi apróság közt valóban megosztott a csak vakációra otthontartózkodó lány figyelme. Az emlékek összemosódnak, ha csak valami rendkívüli esemény nem történik. Egyetlen ilyen bukkan elő emlékezetemből. Még kis fruska volt Ika, amikor arcán egy hatalmas furunkulus (szőrtüszőgyulladás) keletkezett. Anyám azonnal szekerre ült vele és levitte Nyárádszeredába az orvoshoz. Idejében történt az orvosi beavatkozás, mert a vágásnak nyoma sem maradt a kislány arcán.

Délelőtt folyamán arról folyt a szó, hogy milyen nehéz lehetett Anyám sorsa. Már csak egy ilyen kis jelentéktelennek tüszőbetegség is mivel járt? Akkor már nem voltak lovaink, tehát szekeret kellett fogadni, azon órák hosszat döcögni a beteg gyermekkel. Az orvosnak járásnyi körzete volt, várakozni, amíg az fogadni tudja, a kis műtét után hazazötyögni, egy egész nap. A gyermekbetegségeket úgy szenvedtük át, hogy orvos nem is látott. Anyám a lexikonból minden kór tünetét pontosan ismerte, gyógyszerben akkor még nem sok választék volt, így házilag mindent megoldott. Hogy maradtak szövődmények, utóbetegségek, az természetes. A vizesborogatáson és az Aszpirinen kívül más gyógyszert nem ismertünk. S még is tízen felnőtünk a tizennégy gyerekből.

Ismét ülök a DDT portól bűzlő, piszkos vonatban, ahol nyüzsögnek az ordibáló emberek. Nem tudom megfejtetni, hogy ebben az országban miért kiabál mindenki. Nálunk, főleg Dunántúlon, órákat utazhat az ember, egyetlen hangos szót nem hall. Vajon a hangerő használata egyenes arányban áll egy nép műveltségével? Lehet! Eszembe jut Sütő András kedves epizódja, amikor a nagygyedi kollégiumban megérkezett és bemutatkozott az igazi

nevelőinek, egyik „két szál bajszú” felügyelő tanára megkérdezte: Te miért ordibálsz úgy? Otthon mind süketek vagytok?

- Reformátusok – vágta hozzá a hangját, amitől az meg is tántorodott.

Sajnos az én vonatomon nem hallottam egyetlen magyar szót sem, nemhogy reformátust, de zúgott a fejem a hozzá csapódó ordibálástól.

Kocsárd vasúti csomópont. Most csak egy órát kellett várni. Ugyanolyan piszkos, undorító hely, mint diákkoromban volt. Azok az éjszakai képek. Minden váróterem zsúfolásig tele, de nem csak a padok, a földön, sőt a folyosó cementjén heverő, hortyogó, nemzeti viseletben szortyogó emberek, asszonyok. S az az irtózatosszag! Ebben az igénytelenségben van ereje Kelet népeinek.

Este kilenc óra után érkezem meg Emóékhoz. Egy nappal később vártak. Nemrég épült szép házuk kapuja már zárva volt. Próbáltam kiabálni, de az utca felőli szobában bömbölt a tévéjük, nem koptattam tudómet hiába. Majd betörök valahol! A nagykapu bedrótzott oldalát kiszabadítottam, beosontam a nyitva hagyott előszobán át a közbülső szobába és megleptem a konyhában turbékoló Barthos párt.

Előre megírtam, hogy nem vendégeskedni jövök haza, hanem minden élő testvéremmel beszélgetni. Vásárhelyt öt napot töltök, négyet a négy élővel, egyet a temetőben pihenő holtakkal.

Az Emóék otthonánál eszményibb találkahelyet elgondolni sem lehetne. Igazi csendes oázis e forrón kavargó élet sivatagában. Hatalmas kert, nagy gyümölcsfákkal, katonásan sorakozó ribizli bokrokkal. S az a sok szőlő! Milyen békességben élnek azok feltörekvő szőlőindák a fákkal, épületekkel. A körtefa legmagasabb ágán is érett fürtök csüngenek, messziről csalogatva a seregély hadakat. Ezek a szárnyas, pusztító fasiszták, mint filmekben a náci seregek a védtelen kis országokra, úgy csapnak le az édes csemegére. Emó szüntelen azokat tartja szemmel, és ha közeledni látja a fekete sereget, kiszalad a kertbe, üti a felakasztott vasdarabot, éles hangján kiabálja: háj, háj!!

Emónak szerencséje volt, emlékező képességét nem örölte fel csírájában a sok felesleges iskolai memorizálás. Ma Ő az élő családi lexikon. Bár van benne egy kis írói véna is, az emléktöredékeket átszínezi, kikerekíti fantáziája alapján. És hogy tud mesélni! Valósággal folyik belőle a sok érdekes történet. Csak rosszat nem tud mondani senkiről. Ezért az általa elmondott családi történeteket külön kis epizódokban írom le.

Az amputálás réme

A nagykendi fiatal tanítónőt valami bántja. A mindig mosolygó arca gyakran elmélázó, gondterhes. Még tartózkodóbb, visszavonultabb, mint eddig volt. Csinosan berendezett szobájában, amikor magára marad, jobb karját esténként vizes ruhával borogatja, mert állandó fájdalmat érez. Vajon mi lehet? Talán a sok táblára való írást, rajzolást nem bírja. Hülés, reuma kínozhatja? Éjszakánként sokat vívódik magában. Megmondja-e valakinek, vagy magától is elmúlik?

Egyik reggel döbbenet tapasztalja, hogy könyökénél piros folt mutatkozik. Mi lehet ez? Nem emlékszik, hogy megütötte volna. Talán nem lesz épp a könyökén kelése? Mit szólnának hozzá az emberek? Hogy menjen bekötött karral a tanítványai elé? Hogy fog ezután írni a táblára?

Meg kell, írjam legalább Anyámnak, hisz egyedül benne bízhatom! Ha mást nem, tanácsot tud adni.

Hetek telnek el, a piros folt kelevénnyé fejlődik, a fájdalom élesedik, mintha kést szúrnának belé. Majd csak kitisztul – vigasztalja magát -, gyermekkoromban is hányszor volt ehhez

hasonló. Csak ez az állandó fáradtságom ne lenne. Különösen estefelé valósággal húz a dívány. Mintha lázam is volna! Mi lehet az oka? Ez a kis furunkulus?

Úgy is készültem haza menni. Majd megbeszéljük Anyámmal, miért nem akar ez a kis gennyesedés elmúlni? Már több mint egy hónapja kezelem, kötözgetem, nem tisztul a seb, sőt tüzesebb lett.

Otthon nagy volt az öröm, a gyermekek visítotak boldogságukban. Apám is vidáman sietett első kenyérkereső lánya elé, csak az Anyám arcán látszott aggodalom. Gizus hiába játszotta meg a gondtalan, vidám lányt, Anyám annak jobb karját figyelte és látta, hogy azt magához szorítva tartja, s arcán minden mozdulatra a fájdalom jelei mutatkoznak.

Amikor kettesben maradtak, Gizus minden baját elsírta anyjának. Anyám is tehetetlenül állt a levedző könyök láttán, még ilyet nem tapasztalt. De hogy komoly az eset, azt érezte. Ő nem hagyhatja kisbabáját, de az orvossal kell megvizsgáltatni, és nem akármilyennel, ide specialista kell.

Mint minden bajban, most is Ilona néni jöhet számításba. Majd Ő elvisz Torboszlóból Vásárhelyre, ahol hamar rendbe hozzák a karodat. Mindenki megnyugodott pillanatnyilag, mert bármilyen nagy baj van is életünkben, ha már cselekedhetünk annak érdekében, már az vezetési belső feszültségünket. A selyei otthonban mindenki várta Ilona néni hazaérkezését.

1917-et írtak. A szegénység tetőfokára hágott, de ilyen esetben nem lehet akadály a pénz.

És jöttek a szekérral a városból Ilona néni és Gizus. A sötét sejtelem összefacsarta Anyám szívét, amikor meglátta a sógornője arcát. Mi lehet? De a gyermekek előtt csak annyit mondott, hogy gyógyírt rendelt az orvos és majd elmúlik. Csak négy szemközt tárta fel az igazságot: csont tbc támadta meg a karját, s mivel a könyök porcokat kezdte ki, az orvos szerint nincs mód megakadályozni a kor továbbterjedését, amputálni kell a jobb karját.

Szegény Anyám! Nem elég, hogy két éve eltemette a kis Zolikát, most egyetlen reményességét akarja megcsonkítani az élet! Mennyit küzdött, hogy tanítónő lehessen! Mit kezd egy tanítónő jobb karja nélkül? Nem, ezt nem tehetik vele. Hátha van más megoldás is. Segesváron van egy híres csontsebész, Obert doktor, ahhoz kell elvinni.

Hagyja Anyám a kisgyermekeket, és megy a szekér a kétségbeesett anyával és a szomorú tekintetű szép leánnyal. Anyám könyörög irgalomért, tudja, hogy Isten után ennek az embernek a jósága, tudása, akarata mentheti meg lányát. És Ober doktor vállalja, igaz nagy operáció lesz, mert a megtámadott forgórészt el kell távolítani, és a karcsontból képezni helyette forgót, de ha sikerül, mégis mozgatni is fogja tudni az alkarját.

Azt az izgalmat, amivel várták az otthoniak az utazás eredményét! Azt a fellélegzést, amivel a fekete felleg elvonulását hallhatták! Nem kell amputálni, csak operálni. Nem lesz Gizusból testileg megcsonkított, de lett lelkileg sérült, érzékeny, önbizalom nélküli, magányos, kettős arcú egész életére.

Egyedül

Anyám halála után Gizus egyedül maradt a Tolsztoj utcai házban. Egészsége akkorra már megromlott, kora is előrehaladt (71), hófehér hajú öregasszony lett. Emó a temetés után magához vitte ki, hogy a nagy veszteséget ott vészelje át. Hetek teltek el amíg valamennyire megerősödött.

Egyszer csak elfogta a vágy saját otthona iránt, Emó haza kellett vigye.

Egy nap, a vele egy udvarban lakó Izsák Dénes szomszédja jön ki Emóékhoz, hogy azonnal menjenek, mert Gizust eszméletlenül találták reggel a házban.

Kórházba szállították, ahol agyérgörcsöt állapítottak meg és hosszú ideig kezelték. Mikor ismét visszatért Emóékhoz, elmondta annak az éjszakának történetét.

Sötétedés után úgy megrohanták az Anyámmal töltött évek emlékei, hogy egy pillanatra sem tudott tőlük szabadulni. Ott látta most is az ágyában, szinte hallotta lágy hangját, majd nyögését, félelmetes hörgését, amivel itt hagyta őt. Akkor, ha nagyon fárasztotta az ápolás terhe, sokszor türelmetlen, tán indulatos volt vele szemben, de most nem bírja, nincsen ereje. Sokáig ült az ágya szélén mereven nézve a jóvátehetetlen múltba, amíg minden el nem sötétedett.

Ekkor határozta el a családi tanács Laci indítványára, hogy többet nem engedik egyedül lenni. Emó a kis házacska rájuk szállása fejében, de inkább testvéri szeretetből, magukra vállalták Gizus életfogytiglani gondozását. Érelmeszesedése mind nehezebbé tette a gondozást, mert a természetében lévő alapvonásai, a kicsinyessége, gyanakvása, az anyagiakhoz való görcsös ragaszkodása, mások előtt való színlelése kerültek előtérbe, és a régi Gizus, az igazi jószívű testvér, a gondviselő gyermek már csak emlékezetünkben fog élni.

Látod, az Isten is azt akarta, hogy az enyém légy!!

1921 tavaszán egy porlepte négylovas hintó poroszkált fel a selyei köves úton. A fáradt lovakon látszott, hogy messzi távolról jöhetnek. A parádés kocsis mögött a kényelmes ülésen három úr ült. A legidősebb, ha ötven éves lehetett, kemény sas orra, nagy bajusza, parancsoláshoz szokott komoly tekintete elárulták, hogy ő a kocsi ura, de tudjuk azt is Szász Jóska bácsiról, hogy nagybirtok tulajdonosa. A két ifjú a két Bartha testvér, Zoltán és Ödön. Útjuk célja a selyei paplány, Aranka kezének megkérése.

Egész úton arról folyt a vita, hogy a két testvér közül kinek a felesége legyen a szép paplány. Jóska bácsi szakította meg a vitát:

Zoltán, te most hallgass, nincs semmi végzettséged, állásod, csak a hengegő nagy szád. Ödöné lesz Aranka!

Itt nincs tovább vita, amit Szász Jóska bácsi kimondott, az parancs. Zoltán fanyar keserűséggel vette tudomásul az ítéletet, de égett benne a parázs.

Megtörtént a leánykérés, augusztus 23-án meg az esküvő is Hencidától-Boncidáig tartó lakodalommal, az ifjú házások beköltöztek a magyarózdi gróf kastélyának a gazdatiszt számára épített lakásába, mert Ödön, mint főiskolát végzett fiú ott kapott állást. Így lett Aranka Bartha Ödönné.

Zoltán dül-fült magában, de várt. Pár hónapra az esküvő után a gróf hajtóvadászatot rendezett, amire meghívta a környék úri társaságát. Nagy volt a felhajtás, ami felingerelte a román lakosságot. Gabud nevű román községen kellett átmenniük. A gróf sejtette, hogy mi vár rájuk, ezért Zoltánnal a falu előtt leszálltak a kocsiról, és gyalog, a kertek alatt kerülték meg a falut. Ödönnek nem volt semmiről tudomása. Gyanútlanul hajtottak át Gabudon, amikor egy legény hátulról felugrott a kocsira, és a kezében lévő ásóval széthasította Ödön fejét. A falu túlsó végén a gróf és Zoltán felszálltak a kocsira és az agonizáló testet a legközelebbi kórházba szállították.

Aranka otthon várta haza ifjú férjét. Teltek az órák, már rég meg kellett volna érkezzenek, de sehol senki. A vadásztársaságnak készített vacsora kihült, mindenki tehetetlenül várt. Aranka bement a szobájába és kétségbeesetten sírt. Rossz előérzete volt. Egyszer minden indok nélkül a falról leesett az óra, az asztalon kialudt a petróleumlámpa. Aranka iszonyodva kiáltott fel: Jaj, meghalt az uram!

Reggel jött egy darabont. Amikor Aranka megpillantotta, bizonyos lett, hogy valami nagy tragédia van. Faggatta a küldöttet, de az csak annyit mondott, hogy a kocsi kész, üljön be azonnal, mert el kell vigye a kórházba, ahol a férje fekszik.

A kórház kapujában Zoltán várta a sógornőjét. Arra a kérdésre, hogy meghalt-e a férje, Zoltán csak a fejével intett. A temetés után egy év telt el és 1922. október 23-án Aranka már Bartha

Zoltánné lett. Akkor jelentette ki az új férj elégedetten: Látod, az Isten is azt akarta, hogy az enyém légy.

Nem érdekes, hogy egy korunkban történt eseményt, aminek tanúi még élnek, milyen sok változatban őriznek meg emlékezetünkben még a hozzátartozók is. Például Ödi, akivel a történet idején Aranka már állapotos volt, úgy tudja, hogy a gaburi románok Fülöp Gyulára, Szász Ilus férjére haragudtak, őt akarták megölni, mert jegyzőként komiszul bánt velük. Nem a faluban történt a gyilkosság, hanem az erdőben. Az urak (köztük Zoltán is) elmenekültek, a holttestet nem szállították kórházba. Sőt arra is emlékszik, hogy gyermekként a bükkösi malomnál bámészkodott, amikor egy magyar ember azt mondta neki: Nézd meg azt a fekete románt, az ölte meg apádat.

Kicsi, Ödi húga így mesélte: A magyar urak nagy dáridóval egybekötött vadászatot rendeztek. Ez felingerelte egy román község lakóit, és a falun átvonuló vadásztársaságot kaszával, ásóval megtámadták. Ödön, aki a négylovas stráfszekeret, amin az elejtett vadakat hozták, maga hajtotta, vállalta, hogy békítőként a parasztok közé megy. Leütötték, fejét szétverték, holttestét a szekérra dobták, úgy vitték haza az elejtett vadakkal.

Az én emlékezetem úgy őrzi, hogy abban a faluban román esküvő volt, a berúgott nászmenet szembetalálkozott az úri kocsikkal. Az urak rákiáltottak az úton vonuló tömegre, hogy álljanak félre az útból. Ezek erre feldühödtek, ásót ragadtak és agyonverték Ödönt. Az igazság az, hogy az idő porhava alól nehéz előkotorni az igazságot.

A nagy Rendező tudta, miért kell az élő testvéreimmel abban a sorrendben találkoznom, ahogy az megtörtént: Liliék, Emóék, Laciék és Kató.Buba. Emberileg úgy látszott, mintha az Ők lehetőségeik alakították volna ki ezt a forgatókönyvet, pedig tökéletesebben el sem lehetett volna tervezni.

Laciék a megbeszélte napon és órában hajszálpontosan léptek be, Emó hajlékába. Laci már hatvanhat éves, nemrég kérte nyugdíjaztatását. De fiatalos mozgású, jó megjelenésű, simára borotvált, rózsás arcú, fehér hajjú, elegáns ember a javából. Irénnel egyforma kockás szövetből varratott ruhája, megnyugtató, állandó mosolygós arca mind-mind arról árulkodik, hogy egy aktív, energiától feszülő ember él benne. Főleg, ha értelemről cikázó szemére figyelünk, kissé gyors, de határozott beszédét hallgatjuk, amelyben az „igen” és a „nem” különös hangsúlyt kap. Minden mozdulata, megnyilvánulása, akár csak külső lényé határozottságot, erős akaratot, céltudatosságot áraszt, amihez párosul a kálvini puritanizmus, szigor.

Hogy minden foglalkozás meggyúrja a maga típusát, azt már rég megfigyeltem. Ennek legkirívóbb példánya a lelkészi (papi) pálya. Nemcsak a katolikus papot lehet felismerni még civil ruhában is, de még a protestáns lelkész is messziről elárulja magát. (Nem különös az, hogy engem még fintaházi pap koromban is az ismeretlen emberek tanárnak tippelnek, Laci viszont jellegzetesen kálvinista papi típus, még tarka ruhában is, mert belsejéből sugárzik a lényé, a lelki alkata.)

Laci különös helyet foglalt és foglal el nagycsaládunk közösségében. Hogy is értessem meg? Mi többiek egy kissé az illúziók (ideák) világában élünk. Fantáziánk szabadon szárnyal, mint megsárgult levél a szélben, gondolataink végletekben csaponganak, érzelmeinknek nem tudunk féket szabni, hol szentimentálisak, hol kegyetlenül nyeresek vagyunk.

Laci mindig a realitás talaján állt. Életének rugója az aktivitás, a tények komoly mérlegelése, ítéletei elfogulatlanok, ígéretei bizonyosak. Épp erre van most szükségem, a hitelességre, mindannak igazolására, vagy elvetésére, amiket az elmúlt napokban testvéreim elmondtak. Sokat gondolkodtam a múltban is kettőnk közti viszonyunkról, jellemünk, magatartásunk, az életben való helytállásunk hasonlóságáról, különbségéről. Sokszor kérdeztem magamtól, mi lehet az Laciban, ami számomra nyomasztó, szinte megbénító. Mivel tudnám magyarázni azt, hogy bár csak négy év köztünk a különbség, soha baráti szót egymással nem váltottunk, hogy

„jó” testvérek módjára, soha nem veszekedtünk, nem verekedtünk, semmi ellentét nem volt köztünk. Viszonyunk egy életen át sima, zökkenőmentes, tökéletes volt?

Tökéletes, talán ez, mert szememben Laci mindig a tökéletesség maga volt. Ő volt a mérce, hisz megközelíteni is lehetetlen volt, az abszolút. Kisdiák koromban a mentségváram, amikor elsős (fika) gimnazistaként az internátusba vittek, Laci már felsőbb osztályos „úr” volt, egy magasabb kaszt tagja, így általa én is védelmet élveztem a pofonok, rúgások ellen. Amikor érettségi után Kolozsvárra az egyetemre kerültem, Laci már diplomájával távozott onnan, de emléke ott élt kisebb diáktársai emlékezetében, sokat meséltek bátyámról, főleg szorgalmáról. Lelkészi diplomával Fintaházára, egy kis faluba neveztek ki, akkor már Lacit a jó nevű Nagykendre hívták meg Selyéből. Ott voltam a beiktatásán, félénk csodálattal hallgattam beszédeit. Kétszer jártam a Békás szorosban, az óriás sziklák közé ékelt átjáróban. Ott éreztem ezt a megsemmisítő nyomást a magam semmi volta fölött, mint a Laci közelében. Laci jó fizikumú, kiváló tornász volt, én sápadt, beteges, nyamvadt. Laci határozott, erős akaratú, sikeres ember, én tétova, álmatag lény, akit csak sodor az ár. Hogy olyan könnyen elszakadtam Erdélytől, tudatom mélyén ezt a megsemmisítő nyomást is rajta csípem, szabadulni akartam tőle. Később, amikor már nyaranta hazamentem és Nagykendén bepillantottam Laci tökéletes papi műhelyébe, mindig letaglózva jöttem haza. Mi vagyok én hozzá képest?

Rendszeres levelezésünk sokat enyhített e látáson. Évről évre közelebb kerültünk egymáshoz, amihez az öregedés tisztánlátása is segített. Most itt ülünk ketten egymás mellett Emó díványán és sorra vesszük meghalt testvéreink életét, főleg azok alapján, amiket eddig az élők vallottak Róluk. Laci figyelmesen hallgatja, nagy részben helyesli a véleményeket, csak ha negatív, elmarasztaló jellemvonás bukkan elő, akkor állít meg. Sok megpróbáltatással gúzsba kötött gondolkodása nem szenvedheti a disszonanciát, inkább terítsük le a kegyelet és a vallásosság leplével. Miért tárjuk fel gyöngeségeinket? Mint ezer és ezer koporsónál tett szolgálatánál, most is ügyelni kell, hogy csak jót vagy semmit. Nehéz egy életen át gyakorolt önuralom nyűge alól menekülni.

Csak akkor kezdenek a külső pikkelyek az ismert páncélról fokozatosan lepattogni, amikor önmagunkról vallunk. Csak egy kis nyílás valódi énünkhöz való bepillantásához és egyszerre megtörik a varázs. Összeomlik a gyermekkorom óta lelkemben hordozott tökéletesség bálványja. Kitűnik, hogy a külső álruha mögött ugyanolyan vergődő, gátlásokkal küzdő, sok sebtől vérző, érzékeny lélek húzódik meg, mint a magam nyavalyás élete.

Óh, ha sejtettem volna ezt! Ha nem áll közénk ez a megtévesztő fal? Ha nemcsak bátyám, de barátom is lehetett volna Laci! Milyen másképp alakulhatott volna életünk! Itt áll ez a sok „ha”, amit már nem lehet eltüntetni. Fontos, hogy most végre eltűnt az akadály, kitárult lelkünk, Laciból az emlékek reális tisztasággal törtek elő.

Már egy évvel ezelőtt is megindult ez a folyamat. Amikor a mind jobban előbukkanó apai örökségről, az elmagányosodásomról vallottam neki, egyszerre tört fel belőle is ugyanannak az átoknak hordozása.

- Igen, én is mindinkább erre döbbenek rá. Fárasztanak, untatnak az emberek. Ha fel kell menjek Irénkéhez, a temető felé kerülök, hogy ne találkozzam emberekkel. Baráti köröm is egyre szűkül, magamban érzem jól magam, mint hajdan Apánk.

Majd szólt azokról a sebekről, amiket gyerekkora óta hordoz magában.

- Tudod, én is nagyon érzékeny voltam már kisgyermek korom óta. Fájt, hogy másképp szeretett Anyám is, mint Lalót és téged. Laló volt a mindene, őt szerette legjobban. Téged gyengeségedért féltett. Talán ezért is lettem zárkózottabb. Velem soha nem törődtek annyit, mit a többivel. Lalónak ott volt a parajdi, neked az udvarfalvi előiskola, ami segített a selyei hiányok pótlásában, de én úgy kerültem a

gimnáziumba, hogy még a betűket sem ismertem, a szorzótáblát sem tudtam. Milyen keserves évek voltak azok, amik alatt valamennyire behoztam a hátrányokat. Legmegdöbbentőbb az volt, amikor a beszéd-gátlásomról kezdtem beszámolni, és Ő önmagáról ugyanazokat sorolta fel. Hát nem meglepő, hogy egy lelki sérülés, mint egyes szavak kimondása nyilvános beszéd közben, amelyek egy bizonyos hanggal kezdődik (t,k) mindkettőnkben ugyanúgy jelentkezzen?

- Ezért a gátlásomért mentem idő előtt nyugdíjba – szólt szomorúan – pedig még fizikailag bírtam volna.

Akárcsak én, de nálam még ott volt a négy gyermek továbbtaníttatása. Végre eltűnt az akadály, kitért a lelkünk, Laciból az emlékek reális tisztasággal törtek elő.

Még kisdíák volt, amikor Gyéresre kellett utazzon, hogy Aranka és Zoltán részére a diszpenzációt (előzetes házasságkötési engedély) megszerezze. Nem értette, miért ez a nagy sietés. De ugyanúgy soha nem tudta megérteni, hogy Arankát mi kötötte Zoltánhoz. Gizus kettős lelkületéről, ellentmondásos egyéniségéről kézzelfogható tapasztalatok bugyogtak fel lelkéből. A háború után, amikor a pénz elvesztette értékét és nekik otthon, Nagyikenden volt mindenük, majdnem minden héten csomagot vitt Anyáméknak. Gizus gondosan elrakta, és a következő héten nagyrészt megromolva látta viszont Laci, mert Gizus sajnálta felhasználni. Kicsinyesen smucig volt. De amikor Laci Évijét, mint paplányt nem vették fel a középiskolába, azonnal nevére íratta, és a mai napig az ő lányaként szerepel az okmányokban.

Laló és Laci közt mindig volt valami feszültség, aminek oka talán Laló heccelődés mögé bujtatott kisebbségi érzése volt. Amikor Laló az egyházi iskolák megszüntetésének eszközeként kénytelen volt, mint tanfelügyelő, olyan rendeleteket végrehajtani, amelyek sértették az egyházat, Lacinak rosszul esett, hogy épp az ő testvére csinálja azt. Szegény Laló, milyen kutyaszorítóban örölte életét. Ennek ellenére Laló Laci fiának, Lacikának nemcsak keresztapja, de megértő barátja, támogatója volt. Laló halálakor viszont Lacira várt minden feladat, hogy teste Uzankából a vásárhelyi temetőben pihenhessen. Ilyen a testvéri! Laci a testvérek közül lélekben Ikához állt legközelebb. Mindketten zárkóztak, érzékenyek, sérülékenyek voltak. Amikor Zajzon Gyula, mint férj felmerült Ika életében, Lacitól kért tanácsot, rajta keresztül kapott megnyugtató felvilágosításokat. Laci nem volt úgy bent Vásárhelyt, hogy Ikát fel ne kereste volna.

Már kellett induljanak haza, de egymás után törtek fel az emlékek. Hol volt már a foglalkozása által rárakott fegyelem, kegyelet, szigor. Kifeslettek a gyengeségek, a mindenkinél fellelhető hibák, morálisak, etikaiak, anyagiasságok, lappangó irigységek, hátmögötti megszólások, apai örökségek, Anyánk iránt érzett mély szeretetünk. Igen, talán most éreztük át igazán, hogy egy test vérei vagyunk.

A kicsik

Kató, Buba (Klára), és én voltunk családjunkban a kicsik. Hát nem komikus az élet művészi alakítása. Negyvenöt év, egy jó emberöltőnyi idő mit művel? Akkor a családban senki sem vett komolyan, a kicsik, valami farkok vég voltunk a nagycsalád testén, mint a fürgegyik farka. Már kisgyerek koromban megfigyeltem a természetben, hogy a gyíkfarkok valami olyan szerv, hogy könnyen leszakad, de az semmit sem jelent a gyíknak, szalad tovább, és egy bizonyos idő múlva új farka nő, gyakran nem is egy. Mint a gombház, ha leszakad, lesz más. Nem oszt, nem szoroz, amolyan ráadás, pótlék.

Ez a külön élő testrészt azzal magyarázható, hogy az előttem két évvel született Zolika meghalt. Egy láncszem kiesett. Mi hárman leszakadva ott éltünk, mint Kicsik, külön a nagy

testtől. Ez az állapot kapcsolt hármunkat egygé. Úgy töltöttük gyermek éveinket, mint hármás ikrek. Csak az iskola szakított szét.

Ez a szétszakítás idővel erősebb összefonódást hozott létre. Bár ekkor már csak ikrekről beszélhetünk. Katóval felsőbb iskolás korunkban a rendszeresen leveleztünk, kapcsolatunk már több volt testvéri viszonynál, közöttünk mély barátság, lelki azonosulás alakult ki.

Mindenben kiegészítettük egymást: Ő volt a fény, én az árny, Ő a derű, én a ború, az optimizmus és pesszimizmus, a pezsdülő, lüktető életkedv és a lagymatag önbecsmérlés, a tettekészség és a mimóza gyávaság, mind együtt volt kettőnkben. Szükségünk volt egymásra, hogy egész emberekké válhassunk.

Ez a belsőséges lelki együttélés házasságunkig tartott. Ettől kezdve, ha egy réten is, de külön párban szakítottunk a fiatal házások soha vissza nem térő virágait. Egy időben vártuk első gyermekünk érkezését. Feledhetetlenül szép idő volt, de kegyetlenül rövidre szabott.

Jött a történelem vasszorítása, a háború. Gabit, Kató férjét elvitték a frontra, családjukat kifújta a háború fergege. Mi kint maradtunk az anyaországban, Kató hazament feldúlt otthonába. (Férje még két évig orosz hadifogságban volt.) Életünk két külön hegyvonulat lett, telve a másik előtt ismeretlen szakadékokkal, barlangokkal, patakokkal. Ami keveset láthattunk egymás életéből, az csak töredék. Természetes, hogy ebből csak torzkép, hamis ítélet, félreértés születhetett.

Most itt ülünk ketten Emó szobájában, két megöszült, az élet mozsarában összetört nagyszülő, hogy a két hegyvonulat belsejében alagutat fúrjunk emlékeztünk csákányával. Ismét kéz a kézben haladunk, mint hajdan. Hol egyik, hol másik testvérünk segítő keze nyúl ki értünk a koromsötétben, hogy előbbre jussunk. Legcsodálatosabb az, hogy minél tovább haladunk az alagútban, a régi fény annál derengőbb lesz, hangunk színe ismerősebbé, emlékeink tisztulnak, érzelmeink mélyülnek, gyanakvásaink kérge lepattog szívünkről, rejtett irigységek, kicsinyes rosszhiszemúségek feloldódnak, míg végül tiszta fényességében, a régi gyermek tiszta szívvel állunk egymással szemben. Hajdani őszinteségünk feloldja gátlásainkat, és felhúzza lelkünk emlékszilipjét.

Beszélünk, gyónunk egymásnak, örömünk telik a kegyetlen önmarcangolásban, a teljes kitárulkozásban, hadd tudja meg a másik, milyen gyöngék, kétszínűek, alakoskodók vagyunk. Gyónunk, hogy gyógyuljunk, színt vallunk, hogy ledobhassuk álarcunkat, olyan kristálytiszta átlátszók lehessünk egymás előtt, mint ifjan, olyan mély legyen a testvér barátságunk, mint kezdet kezdetén. Lehessünk végre valahára újra „kicsik”.

Katóval beszélgettünk legtöbbit, mert legtöbb mondanivalónk volt egymás számára.

Mindenik élete szóba jött, de mindeniken keresztül önmagunkat adtuk. E beszélgetésből most mégis csak a Gizus és a Laló életével kapcsolatban mondott látásit rögzítem, mert ezek adnak új fényt, más megvilágítást e két nehezen megragadható egyéniségről.

Gizus valóban a legellentétesebb jellemvonásokat hordozta magában. Capekkel együtt mi is felkiálthatunk: „Hány életsors fonódott össze benne szüntelen”! És ezek az egymásnak feszülő, egymásnak merőben ellentmondó sorsok, alakok együtt alkották Gizus valódi énjét, amely felette állt mindezeknek, mert ezek együttesen az ő lelkülete volt.

Gizusban egy csoport ember élt együtt, akik egymás mellett haladtak. Ott menetelt a sorban a gátlásokkal küzdő, önbizalom hiányában szenvedő, magával szemben mindig elégedetlen lélek, aki a világ felé büszkének, gőgösnek, rátartinak mutatta magát. De mellette haladt egy kicsinyes, apró dolgokban a fősვნისეგig garasos, anyagi, önző sors is, aki ugyanakkor esztelenül költekező, pénzével bánni nem tudó családját mindig segítő, önfeláldozó alak.

Hát a kiemelkedő, jó pedagógus, népnevelő, demokratikus gondolkozó arc vajon nem a Gizusé volt, még akkor is, ha magában unta az embereket, sokszor úgy érezte, hogy terhére van ez a szerep?

És Anyámat, azt a jó anyát nem Gizus támogatta, ápolta évtizedeken át, sokszor ő maga is betegen, kimerülten, de szüntelenül? Lehet-e csodálkozni azon, ha időnként belefáradt, összeroppant, kitört belőle a később megbánt keserűség?

Nem kétarcú volt Gizus, nem kétszínű, képmutató, de annyi arcú, ahány ember élt benne. És tekintsünk csak nagyon mélyen és őszintén önmagunkba, bizony bennünk él csaknem az egész emberiség, amelynek fő jellemvonása, hogy kétszínű és képmutató. Mindig az dönti el az ember igazi lényét, hogy a sok sors közül melyik veszi kezébe azt a táblát, amelyiken ez a felírás áll: ÉN.

Úgy érzem, szükség volt ezt tisztáznunk, mielőtt a Gizus életét vizsgáljuk. De e vizsgálódásban hadd legyünk együtt gondolatban mindhárman, mi „kicsik”!

Buba ez év nyarán volt kint nálunk Kenesén. Két napot a testvérek emlékezetének szenteltünk, így mindaz, ami emlékként él benne, most jelen van. Összerakjuk ezeket a morzsákat, hogy megközelítőleg megrajzolhassuk a Gizus lelki portréját.

Katónak és Bubának volt a legtöbb alkalmuk a közvetlen élmények, tapasztalatok szerzésére. Iskolás korokban mindketten éveket töltöttek Gizusnál, aki vállalta, hogy a Kacsó Dénes-i „egyetem” oktatásán, amennyire lehet, javítson valamit, hogy a középiskolában megállják a helyüket. Két év elég hosszú idő tapasztalatok szerzésére a fogékony gyermeki korban. Közéleben élhettek felserdült leánykorokban is, a lázongás korszakában, amikor mindent kritikai vizsgálat alá vesz az ifjú, elvetve minden előítéletet, tekintélyt. Amikor pedig felnőttekké, anyákká lettek, már fölényesen tekinthettek a vénasszony, rigolyás nénjükre. Nem is szólva a betegségekől agyongyötört utolsó évtizedeire, amikor a legyengült test, megviselt lélek felszínre hozta rejtett gyengeségeit.

Az élettapasztalatok megőrzése egyénenként változik. Vannak emberek, akikben a rossz emlékek, mint bojtortján a ruhákba, beleivódnak emlékeikbe és háttérbe szorítanak minden kellemeset, üdítőt. Csak a keserűségekre, a kapott bántalmakra, szenvedésekre tudunk visszagondolni. Ezáltal életük, ítéleteik egyoldalúan pesszimistává lesznek. Mások, ha őriznek is magukba sebeket, de ezeket behegesztik a derűs élmények, az apró örömö, és visszatekintve a szépség, az igazi érték tölti ki látásunkat.

Van még egy tényező, ami befolyásolja emlékeinket: az idő. Hajlamosak vagyunk arra, hogy az utolsó évek prizmáján át szemléljük a múltat. Nehéz ettől függetleníteni általános képünket, pedig lehet, hogy ez a prizma bekormozza, sötétre festi az elhagyott években tapasztalt színes emlékeinket. Elég egyetlen komor, tragikus élmény, az képes átfesteni az egész életet. Csak így tudom egymás mellé állítani a Katóban és Bubában Gizusról kapott képet.

Gyerekkorunkban mindketten két-két iskolai évet töltöttek Gizus mellett, aki önként vállalta felkészítésüket a középiskolára. Nem lehetett könnyű, be is vésődött mélyen emlékezetükbe. De nem egyformán. Bubánál csak a sötét képek, a keserűség, mint a kihasználtság, a cselédi sors, a megaláztatások sorozata maradt meg ez a két év. Katónál is él a házi munkák elvégzésének keserve, amit Gizus szigorúan megkövetelt, de az iskolában szerzett élmények eleven volta ezt mind elnyomja, lényegtelené teszi. Bubában a ház sűrűlt grádicsa, tornáca elevenedik meg, amit a tíz év körüli kislány kín-keservesen fel kellett sűrölnön, a sok kicsinyes spórolási mánia, amikhez otthon nem szokhatott hozzá. Buba egy jómódú selyei falusi lány barátnőjével volt ott, akiért fizettek a szülők. Így azt nem fogta úgy be a házi munkák végzésében, mint a húgát és ez Bubának nagyon rosszul esett. Ez mind fájó pontként maradt a felnőtté váló emlékezetében. Kellemes emlék sem az iskoláról, sem az ott átélt szép estéről sincs.

Kató viszont épp a magyarósi iskoláról, Gizus tanítási módszeréről olyan eleven képet hordoz, ami őt egy életre felkészítette hivatására. Azt állítja, hogy belőle azért lehetett állami kiváló díjas nevelő, mert minden módszertani fogást Gizustól lesett el mint gyermek.

Átszellemült annak előadásakor, ahogy Gizus a földrajzot oktatta. Ötven évvel ezelőtt színes krétával táblára rajzolt minden egyes anyagrészt, azt a figyelő gyermekeknek olyan érdekesen magyarázta el, hogy óra végén nem lehetett nem tudni. Vagy a román világban, amikor titott volt a magyar történelmet tanítani, úgy elemezte Arany Bot bajnok özvegyét, hogy azon keresztül Hunyadiak korát minden gyermek megtanulhatta. Sőt az óra végi szünetben, az egész iskola az anyagot játszotta, csak az volt a baj, hogy minden gyerek a Hunyadi csapatában akart harcolni.

Mi lehet az oka e gyerekkori emlék különböző megítélésének? Legdurvább kimondani azt, hogy Gizus Katót szerette, Bubát megtúrta. De ez így nem igaz, mert Kató egy dacos, akaratos kislány volt, Buba pedig csendes, álmatag teremtés. Anyám legféltettebb gyermeke. Gizus szerette Anyámat, hogy érette Bubát is lelkébe fogadja.

Csak egyik esetben segíthetett, a másokban nem. Katón, akinél látta a segítségének eredményét, saját fizetéséből taníttatta, ruházta, zsebpénzzel látta el, amíg férjhez nem ment, és soha életében ezt az áldozatát fel nem hánytorgatta. Bubával viszont nem boldogult, pedig érte is megtett mindent.

Okát két tényezőben látom: első a Buba egészségi állapota. Nagyon beteges volt. A homloküreg gyulladása krónikussá vált, állandó fejfájás kínozza. A másik egy családi örökség, a későn érés.

Ez utóbbi három testvéren és egy unokán figyelhető meg. Aranka csak egy évig járt a parajdi iskolába, nem tudott tanulni. Emót is beadták a vásárhelyi polgáriba, de fél év után haza kellett vigyék. Buba és Ödi ugyanez az eset. Itt egyiknél sem a szellemi adottság hiányáról van szó, amit bizonyít az a tény, hogy pár év eltelte után, mind a négy megtáltosodott, vagy önműveléssel (Aranka, Emó, Buba) vagy felnőttek iskolájában (Ödi) behozták a lemaradást. Viszont a gyermekkori iskolai évek kudarca, a sikerélmények hiánya, egy életre sebet ütött a lelkükön, főleg Bubánál, aki Gizusban keresi ennek okozóját.

A Gizus-Buba látószög sötét tónusát csak kettőjük Anyámhoz való viszonyában látom feloldhatónak. Az alfa és az ómega, tízünk sorsának kezdete és vége kötődött legmélyebben Anyánkhoz, a kisugárzó központhoz. Buba férjhezmenetelig (1946), vagyis 28 éves koráig mondhatni megszakítás nélkül Anyám mellett élt. Ez az együttélés tökéletesen harmonikus volt. Volt Anyámnak, akit féltsen, akiért aggódjon, babusgasson.

Már fejlett, egészséges nagylány volt Buba, de Anyám úgy ügyelt rá, mint kisgyermekre. Ha ki kellett hidegben menjen valamiért, akár a kevés háziállat gondozására, akár saját szükségletére, Anyám mindig felszólította:

- Vegyél valamit magadra nehogy megfázz!

Buba legtöbbször nem vett semmit, de visszakialtva megnyugtatta Anyámat:

- Már vettem, Anyám.

Többször előfordult, hogy sál vagy nagykabát helyett, egy szál cernát akasztott nyakába, és amikor Anyám számon kérte, azt mutatta fel. Ilyenkor Anyám nevetve korholta, sőt gyengéden felé legyintette kezét, mintha megfenyítené. Ezt a mozdulatot az évek folyamán olyan tökéletesen átvette, hogy ma is, ha bármit magyaráz, közben jobb kezével ezt a gesztikulációt csinálja.

(KÉP)

Kettejük lelki kapcsolata nagyon bensőséges volt. Most is úgy látom őket, hogy Anyám fekete ruhájában ül a díványon. Buba csinos-fiatalon, nyurga-vékonyan szorosán mellette, fogják egymás kezét és beszélgetnek. Anyám előtt nem volt, nem is lehetett titka, olyan mély volt kettőjük összeforrottsága. Együtt siratták el a Buba szép álmát, közösen határozták el elszakadásukat, a férjhez menés komoly lépését. Ezután már csak időlegesen lehettek együtt, Buba családi gondjai lazítottak e kapcsolat állandóságán, de Buba lelke mélyén Anyám életében továbbra is a régi helyet igényelte.

Pedig ezt a helyet az évek múlásával Gizus közelsége töltötte ki. Ezeket az éveket az elöregedéssel járó betegeskedések nehezítették, ami előhozta az emberi gyengeségeket de a mélyben ugyanolyan szerető gyermek-anya kapcsolat élt, mint a Buba korszakban. Gizus szervezete is legyöngült, TBC-je áttevődött a bal karjára is, Kató közbenjárására a tengerparti Gigeaba utalták gyógykezelésre. Ez alatt a testvérek felváltva gondozták Anyámat. Akkor írta Anyám nekem, hogy mindenik gyermeke nagyon jó hozzá, de Gizus nélkül nagyon nehezen tud élni. Gizus pedig képtelen volt a szanatóriumban maradni, pedig ott minden kényelme megvolt, megszökött onnan, hogy Anyám mellett lehessen. Elérkeztünk 1967 év közepére. Az iskolai év befejezése után hazamentem. A Tolsztoj utcai kis házikóban már csak az öntudatlanul fekvő Anyám kezét foghattam, csókolhattam. De ő már nem tudhatta ki vagyok.

A beteget az ott élő gyermekei gondozták. Ezek közül Gizus, a legidősebb és Buba, a legfiatalabb, ott vívták meg az ápolat gondozásán keresztül egész életükben folytatott rivalizálásuk népballadába illő harcát Anyám szeretetért, illetve a maguk önfeláldozó gondoskodásának bizonyításával a saját szeretetüket. Bubát az sarkallta, hogy Anyám, amíg eszméletlen volt és Buba meglátogatta, gyakran mondta örömeiben: akkor érzem boldognak magam, ha mellettem vagy, de erről Gizusnak ne szólj. Így elkönyvelte magában, hogy Anyám számára Ő a legfontosabb. De tudtuk mindnyájan, hogy Gizus nélkül Anyám nem tudna élni.

Elérkezett az utolsó éjszaka. Hárman voltak a szegényes a szegényes házban. A legnagyobb lány és az agonizáló anya. Gizus már hetek óta szinte éjjel-nappal Anyám mellett állt. Pedig Ő is öreg, beteg volt. Szinte ösztönösen végezte beidegzett teendőit, csepegtette a Neoadigánt a kanálba, próbálta remegő kezekkel a végsőket vonagló testbe beerőszakolni, de az csak iszonyúan hörgött. Pedig be kell adni erőszakkal is! Nyomta a szájából kilógott nyelvet vissza, hogy az nyelni tudjon. Még egy utolsó vonaglás és halálos csend.

Két kimerült testvér a merevedni kezdő testen keresztül gyűlölködve néz egymásra. Vége a vetélkedésnek, nem dobog többet az a szív, akiért eddig az folyt. Az öreg, kimerült Gizus omlott össze, az Ő idegei mondták fel a szolgálatot. Szinte eszelősen rohant ki a házból és a kis udvaron egy örült átkozódásával emeli kezét az égre:

- Végre megszabadultam!

A fiatal csak döbbenet nézi, nem érti, nem tudja, hogy ez a megbomlott idegek játéka. Hogy az Anyám hótiszta lelke száll-száll azok felé e csillagok felé, ahol mindig sejtette drága, örökké és forrón szeretett apját, az ahová már hét gyermeke megelőzte őt. Gizus mint elpattant cimbalomhúr eszelősen kapkodta a kavicsdarabokat, amiket kincseknek látott. Buba letaglózva alkotta meg ítéletét, még a halál pillanatában is képmutatást keresve Gizus örült cselekedetében.

Anyám temetését követő évek Gizus meggyötört életének gyors leépülései voltak. Még egy gyermeki kötelességének kellett eleget tgyen, még egy utolsó testamentumnak, amire Anyám megkérte: Célja a békesség teremtő angyalé. Szegény Anyámnak mély bánata volt, hogy Kató és én lélekben eltávolodtunk egymástól. Ennek elsimítása céljából hozta meg Gizus az utolsó nagy áldozatot.

Szegény, olyan betegen érkezett meg Ózdra (hólyaghurut), hogy napokig ágyban fektettük, kezeltettük. Még akkor is engedelmes gyermeke volt Anyámnak, haláláig csak könnyezve tudott róla beszélni. Igazi szimbólum, hogy egy sírban pihennek hamvaik.

A Laló életéből legtöbbit és legmélyebben Kató láthatott. 1939-től 1964-ig, vagyis Kató házasságra lépésétől Laló haláláig Vásárhelyt éltek, mindketten egy pályán dolgoztak, sőt volt idő, amikor ugyanazon iskolánál tanítottak. Így volt lehetősége, nemcsak mint testvért, hanem munkatársát, igazgatóját, tanfelügyelőjét is emlékezetébe zárni, nem szólva családi életéről.

Minden normális emberi életnek kell legyen meghatározott célja. Lehet ez a család, a hivatás, magában érlelt ambíciók kiélése, élvezetek hajszolása, anyagiak gyűjtése, stb. Amint már szóltunk róla Laló házassága balul ütött ki. E csávából nem tudott szabadulni. Talán ennek pótlásaként választotta élete tartalmának a pedagógiai pályát és Anyámon keresztül egész családjunkat.

Kató főleg a nevelő Lalóról tud sokat. Amikor Marosújvárról Vásárhelyre hívták, először a Református Kollégium elemi osztályának tanítója lett. Itt elég szürke ember volt. De a magyar világ kezdetétől fogva egyszerre kezdett egyénisége kibontakozni, csakhamar a legnagyobb iskola élére nevezték ki, és ekkor mutatta meg, mi lakik benne.

Rendkívüli adottsága volt az emberekkel való bánni tudás. Úgy megszervezni a tantestületet, a szülőket, mint Ő, senki sem tudta. A gyermekek, mint mindenütt, igazgató korában is, rajongásig szerették. Soha nem játszotta a „mumus” igazgatót, kedélyes, könnyed, pajtáskodó tudott maradni igazgatóként is. Szenvedélye, élet eleme volt az iskola. Legkorábban ment és legkésőbb távozott onnan. Nem második otthona volt neki az iskola, ahogy ma a gyerekeknek szajkózzuk, hanem egyetlen otthona, az Anyám közelségén kívül. Árnyas liget, ahová űzött lénye elmenekülhet. Tiszta víz, ahová fojtogató otthonából, mint a hal a partról visszapatthat, hogy vígan úszkálhasson. Ez volt az ő eleme.

Pedig milyen nehéz feladatok elé állította a háború utáni megváltozott élet.

Szembekényszerítette önmagával, világnézetével. Azt a feladatot róta rá, hogy mint tanügyi vezető, nemzete megmentése érdekében a pártba lépjen, úgy harcoljon minden egyes kollégájáért, a magyarság ügyéért. Színlelt, lavírozott, az értetlenek rosszallását vállalta, emésztette önmagát, csak a fő célt tartotta szem előtt. Tudta, hogy könnyen félreállítható, mert rossz a származása, de amíg hatalom lehetett a kezében, azzal az igazságért harcolt. Soha nem volt pecsovic, karrierista, aki a maga pecsenyét süssi. Zokszó nélkül tűrte félreállítását, vállalta az újabb feladatokat, új iskolák élén tevékenykedett, hogy másoknak kényelmes bársonyszéket építsen, amíg első infarktusa le nem lassította lendületét, kórházba nem kényszerítette.

Felépülve nem törődött a baljós figyelmeztetéssel, tovább igazgat másik kisebb iskolát s közben tanul, hogy tanári diplomát szerezzon. Az újabb jelzés meggyőzi, hogy nem mehet ezen az úton, idő előtt nyugdíjazták, de ő tovább tanít, legyint az orvosok figyelmeztetésére, maga akarja legyőzni (vagy keresni) a halált.

Milyen tisztán él bennem az 1963 nyarán együtt töltött napok emléke. Forró júliusi napsütésben gyalog mentünk Anyámék kis lakásától a jó négy és fél kilométernyire levő temető feletti eldugott utcába, ahová egy szabóhoz ingeket vittünk rendbe szedetni. Nagy lépésekben vágjuk át a serpentineket, megszusszanunk egy akkor épített panelház árnyékában, amikor elmondja, hogy pár héttel ezelőtt Ikát orvoshoz vitte. A specialista őt is megvizsgálta, és azt mondta, hogy rosszabb a szíve, mint a húgáé. De ő tudja, hogy kutya baja sincs, minél többet kell mozogni, gyalogolni, úszni, ez az élet titka. És mi mentünk.....

Mentünk másnap a közeli csónakház strandjára, ahol nagyokat úsztunk. Lenkével találkoztunk, hármásban napoztunk, hármásban söröztünk. Ki gondolt volna a halálra? Másnap egy pokrócot hönünk alá fogva nekivágtunk a közeli erdőnek. Jól behatoltunk a sűrűbe, egy tisztásra Laló leterítette a pokrócot. Ketten ledőlünk, a madarak harsonáztak, fiókáikat etették, és mi beszélgettünk, jobban mondva Laló beszélt. Úgy látszik, az emberi lélek mélyén ott szunnyad a gyónás vágya, amit a katolikus egyház az utolsó kenet szakramentumában jegecesített. Mert ilyen mélyen és őszintén csakis a halálos ágyon lehet vallani. Hogy miért nekem? Most ez lényegtelen. Szüksége volt rá, hogy valaki legyen, akivel megoszthatja igazi lényét.

Legnagyobb ballépésével, házasságával kezdte. Ott siklott ki az élete. Nem lehetett családja, nem érezhette soha az apai örömet. Ezt te nem értheted meg, mert más a ti életek. Nektek

Rózsival volt és van, miért éljetelek. De mi értelme van az én életemnek? Mi marad utánam? Az, hogy kalandokban bőven volt részem, hogy önként ajánlkoztak fel e legszebb nők is, mit számít? Kívülről tekintve életem sikeres, irigylésre méltó, de én tudom, hogy milyen üres, értelmetlen.

Miért adta rám Isten ezt a sorsot? Mert, ne gondold, hogy nem hiszek Istenben! Mindig is hittem, ha nem is úgy, ahogy az egyház tanítja. Te is tudod, milyen nehéz nekünk igazán hinnünk, mit láttunk, tapasztaltunk otthon, mint papfiúk? De azért Valaki irányítja életünket, van ok és cél a világban, nem a semmiből jöttünk és nem a nirvána vár ránk. Igen, Anyámért érdemes még élnem, tőle meríthetek hitet, ő ad célt életemnek.

Talán magam vagyok hibás elrontott életemért, nem tudtam változtatni sorsomon, valami hiányzott belőlem. Most már késő. Csakis Anyámért, még egy keveset Anyámért.

Jól leszaladt már a nap az erdő túlsó felén, a szúnyogok noszogattak, hát feltápáskodtunk és karonfogva, mint máskor is, hazasétáltunk a Gizus kis otthonába, Anyámhoz.

És másnap ismét mentünk ketten, de most az állomásra, utolsó búcsú, utolsó testvéri csók. A halál mégis erősebb volt. Az a bizonyos „kevés” csak pár hét volt.

A Vásárhelyi temetőben

Látogatásomnak utolsó napjára virradtunk fel Kató múzeumnak is beillő lakásában. Az életet árasztó tűzgolyó már magasan az égen. A fél éjszakát átbeszélgettük.

Vasárnapi békesség töltötte el szívünket, amihez az őszinte vallomásokon kívül, ami ünnepivé mosta lelkünket, az időjárás is hozzáadta a maga simogatását. A selyei nyári vasárnapok békessége ölelt át. Ki merné azt állítani, hogy ősz van, október közepe felé járunk? A deszkakerítésen túl, a forgalmas nyüzsgő tömegben mindenki könnyű nyári ruhában jön-megy. Mi is a szvettert csak formaságból vesszük magunkhoz, amikor a temetőbe indulunk. Ma még nyár van, ünnep van, bizonygatja a tűző nap. Higgyünk az illúzióknak, erre is szükség van, hogy elhordozhassuk keresztünket. Ez a kereszt ma azoknak a sírhantja lesz, akiket felkeresünk a temetőben.

A temető a halottak gyülekezőhelye, a világ legdemokratikusabb helye. Akik tetemét ide beviszik akármilyen disz pompával, kísérettel, az egyformává lesz. Földi élete éget ért, a test ismét porrá válik, ahogy porból vétetett. Az elkerülhetetlen vég, a halál eltöröl minden értéket, anyagit és szellemi, ami az élők közé falakat épít, megkülönböztetést tesz.

Csak a föléje rakott sírhant marad, amíg az élők kegyelete fenntartja, őrzi, ápolja. Ezért válthat ki az emberekből olyan ellentétes érzéseket egy-egy temető hangulata. A kolozsvári Házsongárdi temetőbe, Európa legrégebbi temetőjében mindig megpihenni, elcsendesedni jártam diákkoromban. De a vásárhelyi temetőbe belépve összeszorul a szívem, megrohannak a személyes emlékek, mert itt pihen drága Anyám, négy testvérem és sógorom.

A kapuban ülő virágárustól hat csokor virágot veszünk, hogy ezzel a külső jelképpel is kifejezzük belső érzésünket. Milyen szegényes szokás ez. Vajon honnan származik? „Elhull a virág, eliramlik az élet” – adja meg költőnk az összefüggést. Hervadás és halál, ez a természet rendje.

A temető a hallgatás birodalma, itt mindenki megilletődve, csendben jár, pedig nincsenek figyelmeztető táblák. Mi is némán közeledünk Katóval előbb a drága Gabi sírjához, akinek a holttestét a város megbecsülése egy sírba helyezte a múlt században meghalt költő-tanár, Mentovics Ferenc nyughelyével. Két érzékeny lelkű művész porai keverednek a gondozott sírhant alatt.

Anyám, mint életében tette, halálában is maga köré gyűjtötte négy meghalt gyermekét. Jaj, mit írok, hisz akit idehoztak, az már nem él, nincs akarata, gondolata, vágya. Az csak élettelen

anyag. Itt csak ketten érzünk, látunk, cselekszünk, csak a mi szívünk sajog Érettük, akinek nincsenek, csak mi emlékezünk, Ők most bennünk élnek és ezt az életet mi vetítjük ki feléjük. A holtakról a holt anyagra, a kőre vagy fára van felírva a nevük. Péterfy Aranka, Péterfy Lajos, Péterfy Ilona, Péterfy Gizella, Luczay Gizella és leélt életük éve 50, 59, 58, 78, 89. Néma betűk, néma évszámok, amik csak számunkra beszélnek, másnak semmit sem mondanak.

Mialatt szó nélkül rendezgetjük a virágokat, takarítgatjuk a sírhantokat, gondolataink a múltba visznek vissza, amikor Velük együtt örültünk, cselekedtünk, tervezgettünk, éltünk.

Van egy kérdés, ami nem hagy nyugodni az élettel és halállal kapcsolatban: a test és a lélek viszonya. Jól tudom ez minden idők minden emberének kérdése, legyen az hívő vagy hitetlen, tudós vagy tudatlan. Nem akarok nagyképpen sem a teológusoknak sem a filozófusoknak munkájába kontárkodni, nincs ehhez sem kellő hitem sem felkészültségem. Egyszerű Tamás vagyok, aki nem képes elhinni a feltámadást, amíg szemmel nem lát, kezeivel nem tapint. De egyet határozottan hiszek: az ember testből és lélekből áll. Isten előbb megalkotta a testet, azután lelket lehelt abba, így lett az ember élőlényé (I. Móz:2:7). A négy evangélista közül csak Lukács írja Jézusról, hogy meghalt, Máté, Márk, János így fejezi ki: „kilehelte lelkét”. Pál apostol Timóteushoz írt levelében így fejezi ki közeli halálát: „Én immár megáldoztatam és elköltözésem ideje beállott”.

A születés tehát az anyag és a lélek egyesülése, a halál pedig a lélek eltávozása a testtől, vagy, ahogy Pál írja: elköltözése, sátorfa bontása, itt hagyása.

Túlságosan egyszerű így felvetni a kérdést. Mert a két tényező közül csak a testet ismerjük. De hogy mi a lélek? Erre csak hipotézisek, találgatások, vallási magyarázatok vannak. Viszont, hogy kell lennie, azt nemcsak a lélekvándorlás hívőinek milliói, nemcsak a spiritiszták egyre szaporodó tábora, hanem az ateisták is kénytelenek a maguk módján elfogadni.

Határozottan hiszem, hogy Aranka, Laló, Ika, Gizus és Anyám, akikről már több mint egy hete beszélgettünk a még élő testvéreinkkel, nem csak ezek a sírhantok. Amikor most Katóval ülünk a padon, arcunkat melengeti az éltető napsugár, egy-egy falevél csendben hull a sírokra, nemcsak ketten vagyunk a napsugárban, az elsárgult levelekben, a minket körülfogó bűvöletben Ők is velünk vannak. Velük is találkozni fogunk. Életük lezárult egész, azon változtatni lehetetlen, de múltunk közös, ez ma is feltárható, megidézhető.

Az a pad, ahonnan emlékezetünk most visszaindul a távoli múlt sok mindent kihagyó, átfestő homályába épp Aranka hantja mellett áll. Csak a név, a felirat: Bartha Zoltánné sz. Péterfy Aranka 1901-1951 indítja el fantáziáját. Már 25 éve nem él! Ő volt Apám után a nagycsalád első eltávozottja, Ő nyitotta meg a sort a halottak birodalmába, az örök csend országába. Halála előtt tíz évvel még velünk van Fintaházán legnagyobb fiam, Feri keresztelőjén.

Szomorú arca most is előttem áll az akkor készített fényképről, ahogy keresztfiát ölében tartja. Feri nyáron született az ő kollégiumi lakásán, mert családja akkor már Borszéken lakott.

Az élő Aranka lénye bennem ezzel a lakással párosul. Mindig csütörtökön ide vezetett utam az állomásról. A lelkészi gyűlés csak alkalom volt, hogy vele találkozhatnék. Már várt. Úgy intézte a dolgát, hogy legalább egy órácskát együtt lehessünk. Leültünk a díványra és kérdései pergőtüze alá fogott. Minden érdekelt, ami kezdő életünkkel kapcsolatban állt.

Csak amikor töviről-hegyire kifagatott, kezdett önmagáról, gondjairól beszélni. Akkor legfőbb témája állása feladása és Borszékra való költözésük volt. Milyen vak is az ember, mennyire rabja a pillanatnyi helyzetnek. Csak az orráig lát, minden perspektíva hiányzik belőle. Iszonyúan szűklátókörűek voltunk mindnyájan. Csak annyit vettünk tudomásul, hogy Észak-Erdély ismét magyar föld lett. Ki gondolt volna arra, ami pár év múlva bekövetkezett, be kellett törvényszerűen következzen!

Sem én, sem más a családban meg sem próbálta Arankát végzetes lépéséről lebeszélni. Ugyan, melyikünk gondolt akkor a németek vereségére, a kínkeserves menekülésre, a ránk leselkedő keserves évekre? Hisz az akkori állapotról álmodoztunk negyedszázadon át, ki merte volna azt állítani, hogy ennek vége lesz?

Milyen bölcs az ember utólag! Hogy tudja, mit kellett volna mondjon, cselekedjék. Ne csináljon örültséget Aranka édes. Hogy képes feladni biztos állását, megbecsült pozícióját? Hallgasson a Konviktus igazgatójára, Vajda Marcira és maradjon Vásárhelyt! Nem tapasztalta egy életen át, hogy Zoltánban nem bízhat, ha bármi történik, magára marad. Gyermekai sorsa is ezt diktálja!

De mi bólogattunk, vele együtt lelkesedtünk. Fogalmunk sem volt arról, hogy ezzel mi is sirásóvá leszünk. Segítünk neki, hogy erre a kis földdarabra minél hamarabb virágot ültessenek, fejfájára ráírják, hogy élt 50 évet. Most vén fejjel bánkódhatunk, vádolhatjuk magunkat és másokat, a keserves valóság az, hogy Aranka 25 éve halott.

Élt 50 évet. De micsoda félszázad volt ez? Ha azt kérdem, mi volt ennek az életnek értelme, három szóval fejezhetem ki: hogy szeressen, küzdjön és meghaljon. Mindez olyan hőfokon élte, amiben csak elégni lehetett. Szeretete annyira tiszta, képmutatás nélküli, messze sugárzó volt, mint tízünk közül egynél sem.

Amikor a kollégiumi állását felmondta, egyik szolgálója azért hagyta ott állását, hogy Arankát Borszékre követhesse. Temetésén a városnegyed legszegényebbjei koporsója mellett zokogva siratták egyetlen jótévőjüket. Hát mi, testvérei, gyermekei? Élete gyermekkorától haláláig egy szakadatlan küzdelem volt a megélhetésért, a gyermekeiért, a tudásért, a szépért.

Arankában ott élt Anyám mélységes szeretete és az Apám tüzet okádó krátere egy személyben. És ezekhez párosult az ösöktől hozott halállal való packázás.

Ülő alkalmatosságunktól pár lépésnyire vadon nőtt fagyal és orgonabokrok összevisszaságában szerényen meghúzódva egy göthös, vérszegény kopjafa szégyenkedik az időálló kő és márvány síremlék között. Múlt évben, amikor Rózsival jöttünk ki e látogatásra, szinte fél óráig keresgettük, amíg rábukkantunk. Az elnagyoltan kifaragott fára alig olvasható betűkkel van felírva: Péterfy Lajos élt 59 évet. Dódinak köszönhető e kifejező jelkép, aki a férje halála első évében, azt sem engedte meg testvéreinek, hogy egy szál virágot tegyenek a sírra. Később az alkohol elfeledtette veszteségét, ma talán ki sem megy a temetőbe. Nem vád ez, sőt köszönet, mert Laló vadul kavargó életéhez ennél méltóbb emléket el sem lehet képzelni.

Egy élet, ami idegtépő rohanásban telt el. Diákéveit az első világháború okozta nincstelenség tette sanyarúvá. De a második világháború hadigépezete is könyörtelenül magába szívta.

Megjárta a Don-kanyart, a magyar katonák poklát, a visszavonulások ezreket elnyelő borzalmait. És ez a két világháború mi volt ahhoz képest, amiket otthonában kellett megvívjon konok, féltékeny élettársával? Lehetett volna emlékül időálló, pöffeszkedő márványt állítani? Gondozott, díszes virágokkal? Amikor életében soha nem volt harmónia, csak idegölő vágatás? Azt a burjánzó földhányást nem fogják felkeresni kegyelettel gyermekek, unokák, utódok. Ha mi testvérek nem leszünk, a kopjafát kidönti a szél, jó lesz tűzre. Kinek fog eszébe jutni szegény Laló?

Ahogy most elnézem e lombjaitól megválni készülő bokrokat, amelyek szégyenkezve ölelik át az ősi székely szimbólumot, ezen keresztül egy 1944. decemberi kép jelenik meg oly elevenen, mint maga a sír.

Egercsehiben volt a család, már beilleszkedtünk új környezetünkbe. Izgatottan vártuk a híreket a szovjet csapatok előrenyomulásáról, a mieink fejvesztett visszavonulásáról. A németek gépkocsikon raboltak, menekültek. A magyarok voltak a két csapat közt a töltelék: kiéhezett lovakon szállították a fegyvereket, sebesülteket. Egyik nap egy ilyen fogat állt meg a házunk előtt és Laló szállt le arról. Mintha az égből pottyant volna. Anyámnak majd

meghasadt szíve örömeiben. Hónapok óta semmi hír drága fiáról, és most itt van épen egészségesen!

Visszavonulóban csapata Ózdon pihent meg. Akkor Laciék ott voltak. Tőlünk tudta meg, hogy mindnyájan Egercsehiben vagyunk, s amíg csapatrésze pihent, Laló egy katonai fogattal eljött minket meglátogatni. Amikor letelt a két szabad napja, én is visszakísértem Ózdra, hogy addig is együtt lehessünk. Soha nem törlődik ki emlékezetemből az az utazás. Hárman ültünk a rázós szekéren: elől a kocsis, hátul az ülésdeszkára tett pokrócon ketten Lalóval.

A háborúnak vége – szólt a sok cigarettától fátyolos hangon. – Ti hála istennek jó helyre kerültetek. Én tovább kell vonuljak csapatommal Nyugatra. Hiába is beszélsz, nem maradhatok. Sok katonám élete függ tőlem. Mind székelyek, sok közülük a selyei is. Hogy hagyjam magukra őket? De ti maradjatok itt nyugodtan. Éjszaka egy bányásszal beszélgettem. Sok elgondolkoztató dolgot tudtam meg tőle. Ők várják az oroszokat, kommunistákat, szeretnek ott benneteket, nem lehet bántódásotok.

De mi lesz a háború után? Sokat gondolkoztam ezen. Erdélyt a románok már megszállták, szörnyű hírek szivárogtak át a határon. A székelyföldre bevonuló románok bosszúból fejszével vágták le a falu közepén felállított tőkén az emberek fejét.

Te nem félsz Fintaházára visszamenni? Nincsenek a románok közt ellenségeid?

Amikor megnyugtattam, tovább fűzte gondolatait: - A magam sorsa is sokat foglalkoztat. Tudod, milyen életem van Dodi mellett? Nem szeretném azt tovább folytatni. Itt kellene, letelepedjünk, nektek is, nekem is. Új életet kezdhettek én is. Még tán gyermekeim is lehetnének, hisz csak 39 éves vagyok. Igen ám, de hogy hagyhatnám magára Anyámat? Nem tudná elviselni, ha elszakadnék tőle. Számomra Ő van egyedül, de ti maradjatok. Laciék visszamennek, Irén itt nem tudna élni, menjetek a helyükbe, és itt neveljétek fel gyermekeiteket.

Hosszú az út Egercsehitől Pétervásáron keresztül Ózdig, jó fél nap volt, amit a szekéren zötyögtünk. De Laló, mint jó apa és testvér, végig a családjáról, a jövődőről beszélt. Milyen tisztán látta a helyzetet, a maga elkövetkező, kilátástalan jövőjét. Mégsem tudott előle kitérni, azon változtatni. Volt valami megmagyarázhatatlan sorsszerűség, amit magunkba hordtunk, ami eleve eldöntötte életünk menetét. Élt 59 évet, pedig még ma is élhetne, ha egy kicsit önzőbb, határozottabb, keményebb szívű.

Az Ika sírjára nem láthattunk le. Pedig az is közel feküdt hozzánk, csak kissé lejjebb, mint a testvéreié. A fák, bokrok, idegen sírkövek eltakarták. A temetői főút közvetlen közelében, amelyen az emberek szüntelenül jöttek-mentek. Egy sírkőre fel van írva Zajzon Gyuláné Péterfy Ilona élt 59 évet és Zajzon Gyula. Ezzel már le is írtam egész életének lényegét. Életében is legkevesebbet belőle láthattunk, magába zárta, hordozta minden baját, gondját, pedig lélekben igen közel állt mindenikünkhöz. Mindnyájunk nehézségét szívében hordta, sajátját eltitkolta. Ő élt mindnyájunk közül leginkább a társadalom zajlása közelében. Szerette a társaságot, ott érezte magát igazán otthon, még ha az nem is volt rá méltó. És vállalta férjét Gyulát, vagy, ahogy Ő nevezte Tatát, annak minden emberi gyarlóságával. Együtt pihennek. Hiába gondolom végig életútját, nem találok arra a pontra, ahol megállhatnék, és azt mondhatnám: ha nem erre lépsz rá, hanem a másik útra, másképp alakul az életed. Nincs olyan kritikus, sorsdöntő pillanata életének, mint Arankánál vagy Lalónál láttuk. Mert az első férjhez menési lehetősége sem az Ő akaratától függött.

Élete a fogaskerekek vastörvényszerűsége volt. Mit tehetett arról, hogy születése előttről hozott érzékeny idegrendszere képtelenné tette az otthoni környezet elhordozására? Akit igazán szeretett, attól az előítélet elszakította. Életútja csak az önfenntartás lehetett. A férjhezmenetele is tudatos sorsvállalás volt. Egész életét öntudatos megfontolással vállalta és teljes bevetéssel hajtotta végre, akár csak a középkori szentek. Életerejéből neki is csak 59 évig futotta.

Egész közel, tőlünk jobb oldalra, Aranka és Laló sírhantjától majdnem egyforma távolságra pihen Anyám és Gizus földi maradványa egy sírban.

Péterfy Károlyné Luczay Gizella élt 89 évet, Péterfy Gizella élt 78 évet. Ahogy olvasom a két felírást egy kövön, megnyugvást érzek. Így kellett ezt tegyék az élők, közös sír illeti őket, mert életüket együtt élték le. És mégis van lelkem mélyén valami elégedetlen érzés. Mi váltja ezt ki? Talán a rideg betonfedél, amit a virágoknak életet adó föld helyébe fektettek? Nem, nem így képzelem el ennek a két számomra drága életnek szimbólumát. Ha a Laló életét olyan találóan tudja ábrázolni a burjánzó gondozatlanság, azok a vadul összefonódó cserjék, a kettejük életének ábrázolására gyermekkorom soha nem felejtethető hatalmas fenyőjét képzelem, ami a szomszédunkban, a Kakassy portán magaslott az ég felé, amelyre karvastagságú indákkal egy örökzöld futónövény, a folyondár tekerőzött fel messze-messze a fa tetejéig. Ez volna kettejük életének méltó mementója!

Anyám volt a szilárd törzs, ami nélkül Gizus élete elképzelhetetlen, de a belekapaszkodó élet egyben védelmet, segítséget adó is volt. Csodálatos szimbiózis volt életük. Képtelenek voltak egymás nélkül élni. Belegondolni is szédület: 71 éven át Anyám maga közelében tudhatta legnagyobb lányát. Hány embernek adatik meg ez az ajándék? De ugyan ilyen áldás volt ez a Gizus életére is. =1 éves koráig volt édesanyja, akivel minden gondját, baját megoszthatta. Soha nem érezhette az árvaságot. Csupán élete utolsó 7 évében.

Hogy Gizus ellentmondásokban bővelkedő természete, amely kicsinyes fukarságban, önmarcangoló önbizalom hiányban, gyanakvásban, belső lefojtott indulatosságban jelentkeztek, okoztak fájdalmat Anyámnak, mint ahogy a folyondár is jelent megterhelést az azt tartó élőfának. S mégis az élet viharait együtt állják ki, kölcsönösen erősítve egymást. Épp abban volt Gizus emberi nagysága, hogy élete végéig meg tudott maradni folyondárnak, támogatásra szoruló gyermeknek. Anyám gondját enyhítette, amikor testvéreit támogatta, hogy azok is boldoguljanak. Anyám kedvéért teremtett olyan családi otthont, ahová minden testvére hazavágyott, azért ragaszkodott oly görcsösen mindenikünkhöz, mert tudta, hogy testvérei szívét, megbecsülését Anyámon keresztül nyerheti el.

Egyedül Ő nem ment férjhez, nem alapított külön családot, de Anyám mellett, Anyámmal összefogva, Ő volt a nagycsalád megtartásának legfontosabb eszköze. Ezért maradunk egész életünkben hálásak áldozatáért, örizzük szeretettel emlékét.

A Nap már túl van a delelőn. Melege egyre bágyadtabb. Szellő sem lebben, a fákról mégis hull a levél. Végighallgattuk a fél napot, mégis jól kibeszélgettük magunkat. Halottaink itt maradnak a csendben, mi lassan indulunk tovább.

Ózd, 1983. március

id. Péterfy Ferenc